

EESTI REGIVÄRSI STRUKTUURKÜSIMUSI⁺

Dotsent filoloogiakand. E. Laugaste

Eesti kirjanduse ja rahvaluule kateeder

Rahvalaulude suulisus tingib rea olulisi iseärasusi nende tekstis, esituses ja struktuuris. Sajandite jooksul suust suhu rännanud sõnastuses ega meloodiais ei võinud kõik muutumatult püsima jääda. Läbi pikkade mitmekesiste aegade kujunes ka afekteeritud või muidu tundetoonistatud lause (hüüe või hüüde laiendus) laulurütmiliseks, tekkisid elamusi väljendavad ja neid kuulajaisse sisendavad traditsioonilised võtted, väljendus muutus emfaatiliseks, kujukaks, löövaks. Tuli lisaks teemat arendavat teksti. Kujunes välja luule. A. R. Niemi kõneleb teksti ja meloodia tekkimisest ja arenemisest koos kui väga tõenäolisest. Rahvalaul on tekkinud ainult lauldes ja laulmiseks.¹

Kauges minevikus oli luulelooming rahva kogemuste vahendaja ja säilitaja kõigil elualadel,² üldse oli luule tegelikkusega kõige tihedamas seoses ja kasvas sellest otseselt välja,³ olgu siis ainete esimeseks allikaks perekonnaelu või töö, mis toimus raskeis olukordades võitluses elu eest.⁴ Bücheri järgi tuleb otsida luule

⁺ Ettekanne asutustevahelisel rahvaluulealasel teaduslikul konverentsil TRU-s 1960. aasta maikuus.

¹ A. R. Niemi, Vanhan suomalaisen runomitan synnystä. Suomi IV: 19, Helsinki 1918, lk. 3; O. Böckel, Psychologie der Volksdichtung. Zweite verbesserte Auflage, Leipzig-Berlin 1913, lk. 1 jj., lk. 17; J. Pulikowski, Geschichte des Begriffes Volkslied im musikalischen Schrifttum, Heidelberg 1933, lk. 3 jj.

² В. М. Сидельников, Идейно-художественные особенности русской народной песни. Вопросы народно-поэтического творчества. Проблемы соотношения фольклора и действительности, Москва 1960, lk. 42.

³ В. И. Чичеров, Русские ученые об отношении народного творчества к действительности. Вопросы народно-поэтического творчества, Москва 1960, lk. 7 jj.

⁴ М. Gorki, Ettekanne esimesel üleliidulisel nõukogude kirjanike kongressil 17. augustil 1934. Kirjandusest, Tallinn 1960, lk. 677; К. В. Чистов, Происхождение поэзии и ранние стадии ее развития. Русское народное поэтическое творчество, Москва 1956, lk. 170; А. К. Микусев, Традиционные лирические песни коми и их жизнь в современности. Проблемы соотношения фольклора и действительности, Москва 1960, lk. 61.

tekkimist tööst ja tööritmist.⁵ Elatusalade poolest olid eestlased juba möödunud aastatuhande algul karjakasvatajad ja põlluharijad.⁶ Muusikalisest rahvatraditsioonist kõneldes ütleb Zoltan Kodály: Euroopa rahvaste elu on omasugune, pidev, sajandeid kestnud üleminek kirjaoskamatu talupojarahva põllukultuurilt suurlinna raamatu- ja vabrikukultuurile. Rahvakunst ongi umbkaudseks näitajaks, milleni rahvas sel arenemisteedekonnal jõudis. Tuleb aga arvestada hüppeid ja takerdumisi mõnel nii ainelise kui ka vaimse kultuuri alal.⁷

Rahvalaulude tekkimisel etendasid olulist osa ka uskumused, fantastilised ettekujutused maailmast, kus valitsesid primitiivse inimese arvates mitmesugused salapärased jõud, keda tuli karta, aga keda mitmesuguste vahenditega võis enda poole meelitada või sundida. Ka see on peegeldus inimese võitlusest loodusega ja tema ühiskondlikust elust, ainult kunstilistes üldistustes.⁸

Meie päevini säilinud rahva laululoomingus leidub hulgaliselt aineid ja teemasid kaugeist aegadest, sajandite tagant. Paljud vanad laulud on kadunud, pidevalt on tekkinud uusi. Hoopis konservatiivsem on aga vorm, mis kord tekkinuna säilis samuti aastasadu, ja ikka uusi laule ja teemasid valati juba kujunenud kesta.

Traditsiooni ja improvisatsiooni vastuoludes kujunesid v a r i e e r u v a d ja p ü s i v a d (vahel koguni kivinenud) tekstiosad (võime kõnelda traditsioonilistest sõna- ja mõisterühmadest, stereotüüpsusest ning teiselt poolt improvisatsioonilistest laulusadest). Mõisted v a r i a n t ja v a r i e e r u m i n e kuuluvad niisiis kõige olulisemate nähtuste ja tunnuste hulka rahvaluule spetsiifikas. Variants on rahvaluuleloomingus kindla rahvalaulu üks ajalooline arengumoment, ta võib eksisteerida suulisel, aga ka kirjas fikseeritud kujul. Variantiks võime nimetada siiski ka põiget tüüpilisest joonest. Variantide eksisteerimisel tuleb arvestada nelja tegurit: 1) laulikut (või jutustajat), kelle individuaalsus kollektiivses loomingus ühel või teisel viisil võib avalduda; 2) aega, millal vaatlusalust teksti kasutati, selle iseärasusi, võrreldes eelnevate või järgnevate ajamomentidega; 3) kohta, kus tekst tsirkuleeris, muuhulgas tuleb arvestada siin murdelisust;

⁵ K. Bücher, Arbeit und Rhythmus, Leipzig 1919; R. Haas, Aufführungspraxis der Musik. Handbuch der Musikwissenschaft. Herausgegeben von Dr. Ernst Bücken, Wildpark Potsdam 1931, lk. 12.

⁶ Eesti NSV ajalugu, I köide, Tallinn 1955, lk. 33 jj.; T. Vuorela, Suomensukuiset kansat, Helsinki 1960, lk. 136—138.

⁷ Z. Kodály, Die ungarische Volksmusik, Budapest 1956, lk. 11.

⁸ M. Gorki, Ettekanne esimesel üleliidulisel nõukogude kirjanike kongressil 17. augustil 1934. Kirjandusest, Tallinn 1960, lk. 678; К. В. Чистов, Происхождение поэзии и ранние стадии ее развития. Русское народное поэтическое творчество, Москва 1956, lk. 170; R. Haas, Aufführungspraxis der Musik. Handbuch der Musikwissenschaft. Herausgegeben von Dr. Ernst Bücken. Wildpark-Potsdam 1931, lk. 12, 15. Vrd. ka: W. Schrammek, Über Ursprung und Anfänge der Musik, Leipzig 1957, lk. 5.

4) liiki, millest omakorda sõltub laulu funktsioon ja see, kuidas laulu esitatakse. Iga laulu kasutatakse kindlas poeetilises vormis.

Kõik subjektiivsed ja objektiivsed tegurid peaksid üldjoontes mahtuma nende tunnuste raamidesse.

Varieerumisest hoolimata on luuleloomingus rohkesti püsivat.

Väga oluline variatsioonilisuse uurimise seisukohalt on püsivate sõnaühendite iseloomu väljaselgitamine. Püsivad sõnaühendid (morfoloogiliste teisendustega) võivad esineda mitmes laulutüübis kas traditsiooniliselt või neid võib ulatuslikumalt kasutada mõni laulik, selle sõnastus võis aegade jooksul kujuneda lokaaltraditsiooniks, selle sõnastusest tuleb ka neid uurida — laulikut, kohta ja laulutüüpi arvestades. Püsivate sõnaühendite uurimine on tähtis vastava laulutüübi ajaloo uurimiseks, niisama ka laulurühmade, mõnikord koguni eri liikide omavaheliste suhete selgitamiseks.

Kuidas on lugu laulude põhiliikidega, mis on samuti tähtis rahvalaulu struktuuri seisukohalt?

Küsimus luuleloomingu põhiliikide olemasolust ja iseloomust eesti rahvalauludes on jäänud siamaani mõnevõrra diskuteeritavaks. Kolmest luule põhiliigist ei ole lüürika tekitanud mingisugust kahtlust. Eesti rahvaluulet on peaaegu reservatsioonideta nimetatud naiselikuks lüürikaks.⁹ Kuni Mihkel Veskeni 1870-ndais aastais ei tekitanud eesti regivärsi pealiigid veel mingit probleemi, ka Veske juures mitte. Selle ilmekaks näiteks on tema kaheosaline antoloogia (1879, 1883). Esimesena eraldas «jutustavaid» laule küll üldlaadiliselt H. Neus antoloogia «Ehstnische Volkslieder» I osas (1850) üldpealkirja all «Episches und Geschichtliches», kuhu ta paigutas laulud «Mere kosijad», «Vana aeg oli vaeno aega» (viimane olulises osas Kreutzwaldi looming) jm. Jakob Hurt eraldab «Vana Kandle» esimeses osas omaette laulurühma «Jutustavad laulud», kuhu ta paigutab «Naisehukkaja», «Mehehukkaja», «Ilmatütar» jt. Siitpeale tuleb teaduslikult kasutusele vahetegemine eesti lüürika ja eepika vahel. Täieliku sanktsiooni sellele andis «Eesti rahvalaule» väljaandev kolleegium, kes 1926. ja 1932. aastal publitseeris kaks köidet lüro-eepilisi laule. Neid laule nimetatakse selles väljaandes eepilisteks.¹⁰ Teose väljaandmisest võttis osa ka K. Krohn, kes käsitles teoreetiliseltki vahet lüürilise ja eepilise vahel kõige laiemas mõttes, leidis aga, et piiri pole nii kerge tõmmata, kui jutustus antakse esimeses, meeoleolu kolmandas isikus. Värsimõõdu samasuse tõttu segunevad värsid pealegi liikide vahel.¹¹

⁹ K. Krohn, Tunnelmarunojen tutkimuksia, Hamina 1931, lk. 1. Vrd. M. Haavio, Väinämöinen. Suomalaisten runojen keskushahmo, Porvoo 1950, lk. 80.

¹⁰ Eesti rahvalaulud dr. Jakob Hurda ja teiste kogudest. Esimene köide, Tartu 1926, lk. XXXVI. Eepilisteks e. jutustavaiks nimetab neid ka kõige värskem teos, «Eesti rahvaluule ülevaade» (Tallinn 1959), vt. näit. lk. 177 jj.

¹¹ K. Krohn, Soome-eesti vanast rahvalaulust, Tartu 1924, lk. 16.

Loorits-Kutti-Tampere antoloogia (1935) loobus jälle laulude liigilisest eraldamisest ja paigutas lüro-epika oluliselt pealkirja alla «Mitmesugust». Liigilist eraldamist ei tunne ka H. Tampere poolt toimetatud «Vana Kannel» III ja IV. Asja ei paranda tema värskem ebaselgete piirjoontega ja ebaühtlastelt alustelt teostatud liigitamise katse, milles lüro-epika on jälle peidetud temaatiliste rühmade vahele; seda proponeerib ta teoses «Eesti rahvalaule viisidega» I (lk. 10 jj.) ja «Paar sammukest» II (lk. 237).

Küsimus ei ole seega kaugeltki veel ühemõtteliselt otsustatud ega mõistete piirid selgitatud. Vaidlus käib eesti epika mõiste ümber. Selgitamata on selge, et eesti jutustust sisaldav rahvalaul on pigem ballaadiline kui puhas epika. Selle ainegi on ballaadiligidane tähelepandavate üksiksündmuste kujutamine, saateks isikliku mõtte, meeleolude ja tundmuste kaaskõla, õigemini: isiklikele mõtteile ja meeleoludele toodi illustreerivaid sündmusi. Need on MINA-elanustega läbipõimitud jutustused mehetapjast, naise- tapjast, kuldnaise, imetegijast, imekandlest, karja või ehete kadumisest, orja kättemaksust, mõisavargustest, nekrutitest vm. Kõigi nende teemade käsitlemiseks ei jätku sündmuste vaatlemisest ega juhtumustest tulenenud lõpplahendustest, vaid kõigis episoodides sugereeritakse kuulajajaisse laulu looja elamusi ja mõtteid, tundmusi ja didaktikat. A. Annist kirjutab: Rõhuv osa eesti rahvaluulest on lauliku vahetu tundeavaldus, selle stiililiseks põhitudüübiks on nn. lauliku mina vahetu hüüatus, mis avaldub hüüdlauseis jne.¹² Lüürika tungib kõikjal läbi — kõrvale ei jää laulja ega kuulaja isik. Meil on tegemist l ü r o - e e p i k a g a. Kirjandusteooria üldise käsituse järgi kuulub ballaad (ka rahvaballaad) lüro-epikasse (Timofejev jt.).

On püütud eraldada veel kolmatki rahvalaulu pealiiki — t a v a l a u l u. See on osa kombetervikust ning kuulub rituaali. Laul moodustaks nagu mingi dramaatilise liigi lüürika ja epika kõrval.

Vajadus seesuguse liigi eraldamiseks puudub täiesti. Oma iseloomult on nad mina-elanused, ühed rohkem, teised vähem kombetegevusega seotud või selle tegevuse saatjad. Nii ka mängulaulud. Eraldada neid puhtalt lüüriliste tunnustega laule omaette kolmandaks pealiigiks ainult ähmastaks mõistete piire. Pealegi toimub liigitamine siin funktsionaalselt aluselt, kasutamise- ja esitamiseviisi seisukohalt, nagu seda H. Tampere nähtavasti on mõistnudki.

Tarbetu tundub ka m a a g i l i s t e laulude väljaviimine lüürika ja epika mõiste alt, nagu seda püüab teha K. Krohn, lisades juurde, et neis lauludes on nii lüürikat kui ka eepikat, ainult nende funktsioon ja esitus on erinevad.¹³

¹² «Virittäjä» 1936, lk. 400.

¹³ K. Krohn, Soome-estli vanast rahvalaulust, Tartu 1924, lk. 16.

Eesti rahvalaul, kuigi žanrilt jaguneb lüürikaks ja lüro-epikaks, ei tee nende vahel vormis ega struktuuris olulisemat vahet. See pärast on ka võimatu süvenemata paigutada üht laulu lüüriliste või eepiliste laulude rühma. Ka värsside arv ei ole mingi kriteerium. Mõlemas pealiigis koosnevad laulud ainult parallelismirühmadest, mille vahele paigutatakse sissejuhatavate või üleminekuvärssidena parallelsmita värssse, mis võivad olla ühekordsed või traditsioonilised, stereotüüpsed või rändvärssid. Ligemal vaatlusel leiame siiski erinevusi lüro-epilistes lauludes parallelsmitade kasutamises. Sündmuste kujutamine nõuab kiiremat edasilükkumist, seega siis ka paralleelvärsside arv, nagu selgitavad uuringud parallelismist, on mõningais variantides väiksem, kuigi see ei ole üldiselt, s. t. igas tüübis, konstateeritav. Vajame pealegi veel selgust selles, kuivõrd ka lokaaltraditsioon tingib parallelismirühmadest erinevat värssilist koostist, nagu sellele arvestatavalt tähelepanu juhtis A. Kubjas.¹⁴

Oluline komponent rahvaluule ajaloo on laulik. Nagu luulet ei saa täiuslikult mõista autorit tundmata, ei suuda me saada õiget valgustust rahvalaulude ajalosse, kui jätame kõrvale lauliku, olgugi et ta pole enamasti terviku looja (sest me ei taba enamasti laulu esimest algatajat), vaid edasikandja ja varieerija. Laulikuküsimuses peame senisest hoopis auväärsemale kohale asetama meeslauliku. Meeslaulikute osa on olnud mitmetes laululiikides domineerivgi (teomeestelaulud, mõisavarguse laulud, künnija kalapüügilaulud, mardilaulud ja mõned muudki).

Eesti rahvalaul (regivärss) on küllalt primitiivsel astmel, selle aluseks on hääliku-, sõna-, värsi- ja episoodikordus, ja nii paljude korduste alusel ongi välja kasvanud parallelsmit, mõttekordus. Iga laul moodustub algselt ainult ühest lihtsast mõttetervikust, olgu see siis oma olemuselt mingi sündmuse või meeoleolu ja mõtiskluse väljendus (nagu laplastel ja teistel primitiivsematel rahvastel). Sel lihtsal arenemisastmel ei saa enamasti kõnelda lüürilise ja eepilise eraldamisest. Oma tekkimise ajal eesti rahvalaul selles vormis, nagu see seisab praegu meie kasutuses, ei eraldanud lüürikat ja eepikat. Arvatavasti puudus neil veel kindel värssimõõt, kuigi olid olemas alliteratsioon ja parallelsmit. Alles hiljem, kui mõtete, meeoleolude ja sündmuste kujutamine täiustus, liideti juba rohkem kui üks mõttesähvatus, tekkis juba mingi areng — ettevalmistus, peamõte ja lõpetus, kujunes korrapärase värssimõõd, siis saabus juba loominguiline tervik, ja me võime kõnelda selgemini piiritletavaist žanridest, nii nagu me neid nüüd tunneme.

Hetkemeeleolude väljendamisest edasijõudmisega alles kinnistus traditsiooniline luule, mis sisaldas suurtele hulkadele vastu-

¹⁴ A. Kubjas, Parallelsmit J. Hurda rahvalaulude kogus «Vana kannel» I. Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised. Vihik 53. «Kalevipoja» küsimusi, Tartu 1957, lk. 214—215.

võetavaid ja arusaadavaid mõtteid, elamusi ja tundeavaldusi. Paljudele kasutatavaks muutumisega oli paratamatu ka vormi konsolideerimine, et sisu oleks arusaadav ja kergesti meelde jääv ning edasiantav. Traditsioonilisse teksti kätketud elamused muutusid ka teiste omadeks, kutsudes neis esile samasuguseid kujutlusi ja elamusi.

Nagu algselt, nii paljudel puhkudel ka hiljem on paljud lüüri- lised laulud lühikesed, ühtainust mõttesähvatust väljendavad 8—15-värsilised, harilikult kahest, kolmest või neljast paralle- lismirühmast koosnevad laulutervikud («Ölle võit», «Tanulaul», «Eide kiitus», «Helise, ilma!», «Orja põld» jt.).

Edasi kujunes juba ka veidi keerukam kompositsioon. Eesti regivärsis võime eraldada üldjoontes järgmisi kompositsioonitüüpe.

1. Uhesuunaline mõttearendus:

a) sünteeiline kompositsioon («Kevad ja sügis», ka kor- dušlaulud),

b) analüütiline («Mehetapja»).

2. Antiteetiline («Rikas ja vaene küla»):

3. Küsimus-vastus («Mõistatus», «Kosjakaup», Vana Kan- nel II, nr. 44).

4. Ahel («Kits kile karja»).

5. Loetelu («Kolm aita»).

6. Võrdlus.

Neid kompositsioonitüüpe võib leida nii lüürikas kui eepikas, ehkki mõnevõrra mingi ülekaal näib olevat ühes või teises liigis.

Iga regivärsiline rahvalaul koosneb parallelismirühmadest. Paralleelvärsid ei korda peavärsi mõtet, vaid süvendavad seda, nüansseerivad ja varieerivad ning nagu mosaiigikildudest kombineerivad tervikuks mõtte. Niisugune olukord järgneb sellest, et paralleelsõnad pole täiesti kattuvad, nagu ei kattu täielikult ka sünonüümid, eriti veel siis, kui paralleelsed sõnad pole sünonüü- mid, vaid kuuluvad samasse mõisterühma. Parallelismi on õige väa- delda rühmitatuna kolmeks: sünonüümparallelism, analoogiaparal- lelism (siia kuuluvad ka mitmesugused loetelud) ja segatüüp.

Lõpuks tuleb sisu ja vormi uurimisel tõsiselt arvesse asjaolu, et rahvalaul on loodud kō r v a g a k u u l a m i s e k s. See selgitab paljugi: enamik kordusi ja kõlaefekte on kujunenud sel alusel.

Rahvalaulude struktuuri keskne uurimisobjekt on parallelism.

Kõik parallelismi käsitlejad on peaaegu üksmeelsed selles, et parallelism on regivärsi stilistilis-tektooniline alus. See on süuline ning võrmiline nähtus, olles tihedasti seotud alliteratsiooni, asso- nantsi ning kordusliiguuridega, on sisu süvendava ning poeetiliselt mõjuva esituse teenistuses. Rahvalaulu mõte leiab väljenduse paral- lelismirühmades, kusjuures paralleelvärsidega vahelduvad üksik- värsid pole ei erandnähtus ega ebakorrapärase värsistuse tunnus.

Esimesena, käsitledes heebrea ja soome keele sugulust, tegi Ericus Cajanus oma väitekirjas «De Lingvarum Ebraeae et

Finnicae convenientia» (1697) tähelepanekuid ka soome regivärsi parallelismi kohta. Tema järgi on rahvalaulude värsid kaheksasilbilised ja esinevad paarikaupa, kusjuures järgmises värsis korra-takse eelmise sisu.¹⁵ Daniel Juslenius tegeles muude küsi-muste hulgas ka heebrea ja soome rahvalaulude värsside sugulu-sega, eriti teostes «De convenientia linguae Fennicae cum Hebraea et Craeca» (1712) ja «Suomalaisen Sana-Lugun coetus» (1745),¹⁶ samal ajal kõneldes rahvalaulu ehitusest ja värsimõodust, sealhul-gas parallelismist. Hoopis detailsema vaatluse alla võttis paralle-lismi H. G. Porthan viies osas ilmunud teoses «Dissertatio de Poësi Fennica» (1766—1778). Just parallelism andvat soome rahva-luulele piduliku ilme. Ka Porthan viitas selle nähtuse sarnasusele heebrea luules leiduvaga. Porthan andis parallelismile nimetuse *rythmus sensus*, mõtteriim. Ainult erandlikult puuduvat lauludes mõtteriim, eriti siis, kui teineteisete järgnevad kaks antiteetilise sisuga värssi, näit.: Isä istu taivahasa, / Äiti valjusa vajasa. Pal-ju selliseid mitteparalleelseid värssse siduda on vaevalt lubatud. Paralleelvärssse võivat olla kaks või rohkem. Järelvärss võivat pea-värssi korrata teiste sõnadega täielikult või ainult tähtsamat osa — predikaati, subjekti vm. Iga värss peab sisaldama täielikku mõtet või osa perioodist. Sõna, mis kuulub esimesse värssi, ei pea esinema järgmises ja ümberpöörduvalt. Anžambmaan on täiesti keelatud, see pole ka parallelismiga ühendatav. Loeteludes ei asetse loetletavad liikmed järjest ühes värsis, vaid iga liige koos oma atribuudiga moodustab iseseisva värssi.¹⁷

Pikalt arutleb parallelismi A. Ahlqvist oma väitekirjas «Suomalainen runous-oppi kielelliseltä kannalta» (1863), tehes järgmisi tähelepanekuid. Parallelism on soome luules see vahend, mille kaudu üksikud värsid grupeeruvad kogutervikuks, nimelt värsi- e. parallelismipaariks. Laulik nõuab, et iga värss sisaldagu võimalikult täielikku mõtet, lauset või lauseosa ja see mõte kor-dub järgmises värsis teiste sõnadega. Parallelism koosneb kahest komponendist — arsisest ja teesisest. Arsisest väljendatakse mõtet esmakordselt, teesisest leidub sama mõte teises sõnastuses. See moodustabki mõttelise kooskõla. Selles Ahlqvist väljendabki nähtuse kõige olulisemat külge: parallelism on mõtteline kooskõla. Parallelism on täielikum ja mõjuvam seal, kus ta on mõtte- ja vormiligidasem, ka grammatiliselt. Erinevusi võib tulla arvus, mooduses, ajas ja infinitiivide kasutamises. Possessiivsufiiks võib mõnes värsis ka puududa. Parallelisme on kahe- või mitmevärsi-

¹⁵ J. Hautala, Suomalainen kansanrunoudentutkimus, Helsinki 1954, lk. 41—42.

¹⁶ Sealsamas, lk. 46—47; W. Steinitz, Der Parallelismus in der Finnisch-Karelischen Volksdichtung. FF Communications 115, lk. 15; T. Haapanen, Suomalaiset runomittateoriat 1800-luvulla, Helsinki 1926, lk. 7.

¹⁷ J. Hautala, Suomalainen kansanrunoudentutkimus, lk. 66—68; W. Steinitz, Der Parallelismus, lk. 15—16.

lisi. Lihtne paralleelvärsipaar võib paisuda kaksikvärsipaariks, sel korral arsis ja teesis esinevad kumbki kahe värsis. Võib leiduda värsirühmi, mis moodustuvad paralleelismita värsipaaridest. Värsid võivad koosneda ka kahest paralleelsest poolest, kusjuures nende vahel on lubatud ka sidesõna: *Itse virkin ja sane-lin*. Selliseid poolvärsse esineb mõnikord kaks või rohkem järjestikku. Neid võib siduda tavalise värsiga üheks paralleelvärsipaariks, kusjuures poolvärs esineb kas pea- või järelvärsina. Sellise värside järjestusega saadakse kiire edasiliikumise mulje. Paralleelvärsid ei tarvitse pikemais paralleelismides mõtet korrata, vaid võivad sisaldada ka uut mõtet:

*Viel on muitaki sanoja,
'ongelmoita oppimia,
tie ohesta tempomia,
kanervoista katkomia,
risukoista riipomia, jne.*

Nagu näeme, on siin tegemist loeteluga. Ka Ahlqvist viitab paralleelismile heebrea luules.¹⁸

Kaarle Krohn kritiseerib Ahlqvisti käsitlust põhjusel, et uurija ei ole vaatlusmaterjaliks võtnud mitte ehtsa rahvalaulu, vaid «Kalevala», kus leidub Lönnoti muutvat kätt.¹⁹

Kriitilisi märkusi Ahlqvisti uurimuse kohta teeb samuti T. Haapanen. Ahlqvist loeb kordusvärsseite hulka ka vastused küsimustele, pealausset laiendavad vahelaused, seletused jne.: *Kenen tyttöä ikävää? / Kenen muun kun ei emonsa, / Kun käki kukahtelevi, / Niin syän sykähtelevi. / Niin mitä minulle annat, / Jos pyörrän pyhät sanani.*

Ühelt poolt Ahlqvist laiendab suuresti ühes suunas paralleelismi mõistet, samal ajal jälle piirab teises suunas põhjendamatult. Nii ei pea ta paralleelismiks värsse:

*Sanat suussani sulavat,
Puhe'et putoelevat,
Kielelleni kerkiävät,
Hampahilleni hajoovat.²⁰*

Ulatuslikult analüüsib ja kritiseerib Ahlqvisti teooriat W. Steinitz. Terminoloogia alalt tuleb kõigepealt märkida Steinitzi uusust kasutada Ahlqvisti arsis ja teesis asemel «peavärs» ja «järelvärs».²¹ Ahlqvisti järgi ei korda paralleelvärsid ainult peavärsi

¹⁸ A. E. Ahlqvist, Suomalainen runousoppi kielelliseltä kannalta, Helsinki 1863, lk. 52—59.

¹⁹ K. Krohn, Kalevalankysymyksiä I, Helsinki 1918, lk. 73; W. Steinitz, Der Parallelismus, lk. 20.

²⁰ T. Haapanen, Suomalaiset runomittateooriat, lk. 68.

²¹ Mõistet peavärs kasutatakse üldiselt (vt. ka Krohn, FFC 53, lk. 24), järelvärsi asemel kasutatakse Eestis üldisemalt mõistet paralleelvärs.

sisu, vaid nad võivad olla: 1) vastused küsimustele; 2) pea- või kõrvallause võib kuuluda peavärsi kõrval- või pealause juurde; 3) järelvärss võib olla ka seletusvärss; 4) antiteetiline värss. Steinitzi järgi ei ole 1.—3. üldse paralleelsmid, 4. aga on analoogia-parallelismi alaliik ja tuleb lahutada sünonüümparallelismist. Anzambmaani leiab Ahlqvist rahvalaulus olevat küll vähe, aga ometi tuleb seda ette, kusjuures värssid sel korral ei moodusta paralleelsmi või on õige nõrgas paralleelsmisuhtes.

Parallelism püüdnud laulu algul või suuremate lõikude algul, vahel lõpul. Steinitzi järgi on see paikapivad enamasti ainult otsese kõne sissejuhatusvärsside kohta (*Sagte-Vers*), mujal mitte.²²

Parallelismiküsimusi uuris ka O. Relander, kelle seisukohtadele toetub oluliselt Salminen, mistõttu Relanderit käsitletakse seoses Salmineniga. Relander nimetab parallelismi kõigepealt sisuküsimuseks. Parallelismi moodustamisel on tema järgi aluseks sarnasuse ja kokkupuute seadus.²³

Parallelismi käsitlemisest ei pääsenud mööda ka Kaarle Krohn, kes oma elutööna arendas välja geograafilis-ajaloolise meetodi rahvalaule uurimise alal. Seejuures on tema parallelism üheks värsi algkuju kindlaksmääramise kriteeriumiks.²⁴

Krohn annab parallelismile järgmise iseloomustuse. Enamikul värssidest on kordusvärss, milles väljendatakse sama mõtet täiesti või osalt teiste sõnadega. Laulu sisu esitatakse õigupoolest värsipaarides.²⁵ See nähtus on Krohni arvates soome rahvalaule suure varieeruvuse üks põhjustest.²⁶ Parallelismi struktuurilise alusena märgib ta sünonüümsust: värsi mõte, koosnegu värss terviklausest või lauseosadest, väljendatakse teises värsis sünonüümsete sõnadega.²⁷ Paralleelvärssides üksteisele vastavad sõnad on harva identsed. Sel juhul muidugi varieeritakse sõnavormi, näit.: *poloinen : polon alainen*.²⁸

Krohn on oma vaatluses pööranud tähelepanu paralleelsõnadele, nende kasutamisele ja seaduspärasuste väljaselgitamisele, mille alusel laulik leiab ühele mõttele või mõistele sünonüümse vaste, kuigi ta hoiatas: sõnad on harva identsed. Sama mõtte kahekordne kordamine eri sõnadega on muidugi väga raske, nõuab elavat

²² W. Steinitz, *Der Parallelismus*, lk. 17—21.

²³ O. Relander, *Kuvakielestä vanhemmassa suomalaisessa lyyrillisessä kansanrunoudessa*, Helsinki 1894, lk. 8—10.

²⁴ Vt. K. Krohn, *Kalevalankysymyksiä*, lk. 72 jj., eriti lk. 73: et laulu sisu esitatakse värsipaariti, hõlbustab see asjaolu suuresti algkuju määramist, sest teise värsi väärendumise puhul võib üks jääda muutumata, mis aitab esimese algkuju määrata. Ka «Eesti rahvalaulud» I (1926), lk. XX üteldakse: «Laulu loomisel sündinud algupärased kordumisvärssid on harilikult paremini korda läinud kui hilisemad ümberkujuanded ja lisandused.»

²⁵ K. Krohn, *Kalevalankysymyksiä*, lk. 72—73; *Eesti rahvalaulud I*, lk. XX.

²⁶ K. Krohn, *Die folkloristische Arbeitsmethode*, Oslo 1926, lk. 79.

²⁷ K. Krohn, *Kalevalastudien I*, FFC 53, Helsinki 1924, lk. 24.

²⁸ K. Krohn, *Die folkloristische Arbeitsmethode*, lk. 80.

fantaasiat ja loomisvõimelist keeletarvitust, nõuab laulikut, «jolle uuden sattuvan sanonnan keksiminen ei ole vaikeampaa kuin uuden yhtäläisen mielikuvan löytäminen».²⁹

Parallelism võib juhuslikult piirduda ühe paralleelseist pooltest koosneva värsiga, seda võib laiendada ka kaksikvärsile, see võib ka ühele osale peavärsist rikkalikumat poetilist värvingut anda. Seejuures on sünonüümsele sõnale antud juurde uus varjund, mis mõtet edasi viib. Pikemaid parallelsmita värsirühmi esineb loetlustes, kumulatsioonides, ahelais ja karpides.³⁰

Silmas pidades praktilist eesmärki, mille järgi parallelism on tähtis abivahend variabiliateedi jälgimisel, arendab ta edasi ka selle rahvalaulude struktuuri põhinähtuse vaatlust. Ta jälgib mõlemisseadusi, mis viivad inimese ühelt mõttelt teisele, ühelt kujutelmalt teisele. Ligemalt tutvustab Krohn *s a r n a s u s e* seadust, mis olevat valitsev parallelismis. See viib kokku ligidased mõisted. Mida lähemale kuuluvad sõnad tähenduse poolest üksteisele, seda paremini ühinevad nad paralleelsõnadeks. Järgmisest neljasõnalisest sõnarühmast on võimalik eraldada sobivaid ja ebasobivaid ühendeid: *isa — vend, ema — õde* annab *isa — ema, vend—õde*, mitte aga *isa — õde, ema — vend*.

Samasse rühma kuuluvailt mõisteilt nõutakse lisasarnasust. Näiteks pole kuld ega hõbe ühendatavad rauaga; nende kõigiga võib liituda vask, millel on olnud nii raha kui ka praktiline tähendus. Mõisted võivad olla vahel ka identsed, vahel eri tuletusliidetega või tüvevokaali muutusega: *hirnahti — hirnuu; kutkuttele — katkuttele*, jne.

Samatähenduslikke sõnu on keelde tulnud pikkade aegade jooksul. Tähenduse poolest lähedased sõnad on kaotanud tähendusvarjundi, algupäraste nimetuste asemele on tulnud piltlikke, piltlikkus aga jälle aja jooksul ähmastunud. Sõnatähenduse siirdumised on eri murdeis toimunud eri viisil ja naabermurrete mõjul on palju paralleelseid sõnu saadud sama mõiste väljendamiseks. Naaberkeeltest on laenatud ka selliseid sõnu, mis vastava mõiste tähistamiseks olid omas keeles olemás kas genuiinselt või laenuna. Peasõnaga identne kordussõna võib olla ka eelmist seletav liitsõna või liitsõnade rühm (*tamma — emähevonon*). Vahel kaks sama mõistet seletavat liitsõna võivad vastata teineteisele (*vellon nainen — isoni minjo*).

Sarnasuseks tuleb lugeda ka vastupidisust (antonüümiat), mis on vaid samasuse seaduse eri vorm. Kehaosadest on sellised vastuasetamised *konts — varvas; helveti — taivas*.

Samad mõisted võivad kuuluda mitmesse eri rühma, sõltudes jagamise alustest: *teder* kuulub pearühma *linnud*, allrühma *metsa-*

²⁹ K. Krohn, Kalevalankysymyksiä I, lk. 73. Ka: Eeesti rahvalaulud I, lk. XX.

³⁰ K. Krohn, Kalevalastudien I, lk. 24—25.

linnud. Kui allrühm laieneb paarühmaks *metsloomad*, võib *teder* saada paralleelsõnaks *rebasele*:

*Vai lie tehnyt teeri tielle,
repo tielle jättäellyt.*

Jahisaagina võib *tedre* peasõnaks olla *jānes*. Rühmi võivad moodustada ka abstraktsed ja konkreetsete mõisted: *pää — henki; raha — kunnia*.

Poetiline kujutus võib mõne mõiste ümber luua rühma võrdkujulisi sõnu, mis on kas peasõnaks või paralleelsõnaks. Noore naise (tütre, õe, mõrjsja, minia, laulikneiu) paralleelsõnadeks on lind, kala, lill, mari või mingi linnu või kala erinimetus. Sääraseid metafoore esineb regivärssides väga laialt.

Kaks mõistet võivad ka osalt teises sisalduda. Paralleelsõna võib peasõnast tuua esile ühe omaduse, aga sellise, mis pole peasõnale ainuomane. Nii pole *kantaja* ainuomane inimesest emale. Mingi peasõna juurde kuuluvad austussõnad esinevad paralleelsõnadena sellest hoolimata, kas ühendav peasõna on oma konkreetse sisu nähtav või ei. Neiu kohta käivad sünonüümid *valkopää, punaposki, solkirinta, vaskioyö*.³¹

Assotsiatsioonilised kokkupuuted võivad olla väga mitmesugused: *lõk a a l s e d* (*kivi — kanto; aalto — vene*; muidugi võivad *kivi* ja *kanto* kõrvu sattuda alliteratsiooni alusel), *t e m p o r a a l s e d* (*muninut — hautonut*), *k a u s a a l s e d* (*koulu — oppi; ilo — laulu*).

Neid seadusi arvestades olevat Krohni järgi võimalik algupärasest parallelismist eraldada hilisemad väärendused.

Tähelepanevad on veel mõned Krohni märkused: 1) kui peavärsi juurde kuulub rohkem kui üks paralleelvärss, on põhjust uurida, kas liigne värss pole hilisem lisandus; 2) pea- ja paralleelvärss võivad olla ühes värsis, sel korral aga leidub veel kogu värsi kohta käiv paralleelvärss:

*Murti suuta, väänti päätä,
murti mustoa haventa,*

3) värsikordus on laienenud vahel värsipaarikorduseks; 4) kordusvärss ei tarvitse sisaldada kordussõnu peavärsi igale sõnale. Aga see võib sisaldada uusi mõisteid, millel pole vastet peavärsis, seega lisab peavärsile uut.³²

Ligidane nähtus parallelismile on jätkuvärsid.³³

³¹ Vrd. O. Relander, Kuvakielestä, lk. 110—113.

³² K. Krohn, Kalevalankysymyksiä I, lk. 73—79; K. Krohn, Die folkloristische Arbeitsmethode, lk. 82—83; K. Krohn, Soome-eesti vanast rahvalaust, lk. 49—50.

³³ K. Krohn, Kalevalankysymyksiä I, lk. 79 jj.

Teatavat lõtvust paralleelismis ja palju võimalusi ka ebaloogilistele lahendustele näitavad mõned laulude liitmised, millele on tähelepanu juhtinud Krohn. Uurides «Loomislaulu» märkas ta, et sellesse on Ingeris lisatud linnu lennuaega kujutav värsipaar, millest ainult suvine päev sobib päevalinnule, mitte aga sügisene öö. Viimane olevat mehhaaniliselt laenatud ketruslaulust. Otsimise kujutuses ühiseid sõnu on *maa*, *munia* ja *pesiä*. Et aga eesti *maale* vastav vorm *maata* on kahesilbiline, ei võinud sellele vahetult järgneda *muniaksensa*. See sai jälle eri paralleelsõna, millel oli veel selgemini kõrvalekalduv mõttevarjund, jne.³⁴ Seega algkuju rekonstrueerijale on paralleelismi seaduspärasuste tundmine ilmingimatult vajalik.

K. Krohni ulatusliku teooria kohta on W. Steinitz teinud olulisi kriitilisi märkusi. Ta leiab selles teoorias kaks põhipuudust: 1) Krohn ei tunne vahet sünonüümilise ja analoogiaparalleelismi vahel (sellist vahet teeb aga Steinitz). Olgu lisatud, et paralleelismi kaheks jagamine ei lahenda veel küsimust, on vaja veel kolmandat — segarühma (või -tüüpi). Krohn eraldab paralleelvärsist jätkuvärsi, jätab aga määratlemata nende omavahelised piirid ja suhted mitteparalleelvärssidega. 2) Steinitz ei nõustu assotsiatsiooniseaduste rakendamise seesuguste tulemustega, sest pole vaadeldud kumbagi paralleelismitüüpi eraldi, pealegi ei järgne tulemused läbitöötatud materjalist, vaid materjal on korraldatud vastavalt väljamõeldud süsteemile.³⁵

Ootusevastaselt ei lisa B. F. Godenhjelm oma poetikas vähe-
matki uut. Ta ütleb ainult, et paralleelism on sama mõtte kordamine kahes või rohkem kui kahes värsis. Seda esineb ka idamaade kirjanduses ja piiblis.³⁶

Tähelepanu väärib aga V. Salminen paralleelismikäsitlus.

Tema järgi on paralleelism orgaaniline vana rahvalaulu kaunistusvahend ja kuulub laulu algupärasesse ehitusse. Paralleelism on sisuga samas suhtes kui algriim vormiga. Salminen tsiteerib Relanderit, keda ta peab autoriteediks.

Paralleelismis korratakse peavärsi mõtet teiste sõnadega ühes või rohkem kui ühes värsis, kusjuures 1) paralleelvärsi sõnadel võib olla täiesti sama tähendus mis peavärsi sõnadel, 2) need võivad tähenduse poolest mõnevõrra põigata üksteisest, 3) paralleelvärsis võib mõnikord teisele sõnale vastav sõna tähendada kindlasti midagi muud, näit. *kuu* ja *päike* paralleelvärssides.

Sama või sarnase asemele pannakse midagi samasse rühma kuuluvat. Siin on juba tegemist analoogiaparalleelismi tunnetamisega.

³⁴ K. Krohn, Luomiruno Inkerissä. Kalevalaseuran Vuosikirja, Helsinki 1930, 10, lk. 13.

³⁵ W. Steinitz, Der Parallelismus, lk. 21—22; 179—181.

³⁶ B. F. Godenhjelm, Runous ja runouden muodot, Helsinki 1914, lk. 388.

Parallelism arendab edasi, määratleb ligemalt või piirab peavärsi mõtet. Ta võib väljendada ka vastupidist.

Paralleelvärssides tegevus liigub tihti veidi edasi, selles või nendes tuuakse esile peasõna uusi omadusi jne. Need pole aga puhtad parallelismid, vaid on vahevormid.

Tavaliselt parallelismi kuuldes märkab kohe, et sellega on tahetud väljendada sedasama mis peasõnaga. Kui näit. parallelismis kõneldakse kuu tõusmisest hommikul, käsitab kuulaja seda päikese tõusu paralleeliks, selle ebaloomulikkusele ei pöörata üldse tähelepanu.

Relanderi teost tsiteerides esitab Salminen ka parallelismi aluseks nimetatavad assotsiatsiooniseadused (sarnasuse ja kokkupuute seadus), mida ta, nagu Relander ja Krohn, peab parallelismi tekkimise aluseks. Ta teeb siin ainult mõne täienduse. Nii on Salminen käsitluses öieti vähe originaalset. Kokkupuute seadust käsitledes toob ta paigaliste kokkupuudete all ka kohanimelise kokkupuute, kus üks kohanimi kutsub esile teise. Kohanimed on rahvalauludes muidugi omamoodi tähtsusega, nad kord märgivad täpselt kohta, parallelismis on aga sagedasti traditsioonilised.

Lisaks toob Salminen pea- ja paralleelvärsi esinemise samas värsis: *Lepy, lehto // kostu, korpi; Tüki teeda, // marga maada.*

Paralleelvärss võib hoopis puududa või selle asemel esineda jätkuvärss. Ahelvärssides võib ahel liikuda suuremast väiksemale või vastupidi.³⁷

Ei ole õige mainimata mööduda E. N. Setälä parallelismi käsitlusest. Tema järgi väljendab paralleelsõna enamasti kas sama või peaaegu sama kujutelma või mõistet kui peasõna. Õige tihti väljendab paralleelsõna midagi muud kui peasõna, toob kõrvale laiemat või kitsamat, sama- või erilaadiliste mõiste. Setälä esitab seesugused värsed: *isoni koissa : emoni luona; toisehen talohon : kynnyksen kylähän : pellon naapurihin; anoppi : appi : käly : kyty*, jne. Kordussõna võib seega peasõna tähendust laiendada, täiendada või süvendada. Peasõnaga seob paralleelsõna mingi ideeline side, kas kokkupuute või kontrasti kujutelma kaudu. Setälä arutleb seda ühenduses vajadusega sisuliselt analüüsida rahvalaule sampo. Paralleelsõnade kaudu võidakse välja selgitada uuritava mõiste (siin sampo) sisu. Ühtlasi viitab ta ohtudele, mis varitsevad uurijat sõnade tähenduse hämarandumise tõttu. Nagu näeme, lisab ka Setälä arutlus paar uut kasulikku tähelepanekut parallelismi mõistmiseks.³⁸

Kõige mitmekülgsemalt ja ulatuslikumalt käsitleb parallelismi siiski W. Steinitz, võttes aluseks Karjala suurlauliku Arhippa Perttunen laulumaterjali. Steinitz eraldab värsi- ja sõnaparallelismi, seejuures jagab ta värsiparallelismi omakorda kaheks:

³⁷ V. Salminen, Suomalaisten muinaisrunojen historia I, Helsinki 1934, lk. 188—195; O. Relander, Kuvakielestä, lk. 8—10.

³⁸ E. N. Setälä, Sammon arvoitus, Helsinki 1932, lk. 529—531.

a) sünonüümi- ja b) anloogiaparallelismiks. Selgemini kui keegi teine vaatleb ta eraldi paralleelseid ja iseseisvaid värsse. Värsi-parallelismi defineerib ta kui kahe või rohkem kui kahe värsi kokkukuuluvust nii sisulisest kui ka vormilisest seisukohast. Parallelismi nimetab Steinitz õigusega soome-karjala värsilise rahvaluule tähtsaimaks ja iseloomulikumaks stiilivahendiks,³⁹ lisades tähtsate tunnustena juurde veel alliteratsiooni ja meetrumi⁴⁰. Ühtlasi on Steinitzi püüdeks välja töötada uurimisskeem. Oluliselt Steinitzil baseerub soome käsiraamatus toodud parallelismi seletus, milles rõhutatakse niihästi paralleelvärsside sisu kordavat kui ka arendavat osa.⁴¹

Eraldi väärib märkimist V. Tarkiaiseni seisukoht. Ta viitab sellele, et ~~parallelism tähendas algselt sama sõna või lause kordamist tugeva emotsiooni ajel~~. See on aga üldinimlik nähtus, tundeelamuse keeleline väljendus. Alles pikkamööda on sellest arenenud see kindlaid assotsiatsiooniseadusi järgiv viis väljendada sama mõte teiste sõnadega, mis suunab mõtlemist kasutama sünonüümseid mõttevarjundeid; sellisena see esinebki soome ja eesti rahvalauludes.⁴² Just see Tarkiaiseni poolt intuiitiivselt avaldatud mõte on tähelepandav ning leiab kinnitust eesti rahvalaulude parallelismis. Siamaani pole aga jälgitud kordusfiguuride ja ~~parallelismi suhteid, mis aitab selgitada, kuidas on kujunenud regivärsiline rahvalaul üldse, sest selle alust, parallelismi, on harukordselt selgesti ja järjekindlalt kasutatud kogu selle mõiste piirkonda kuuluvais lauludes.~~

Siirdugem eesti parallelismi uurimise ajaloole.

Arvatavasti on juttu regivärsi parallelismist juba Dionysius Fabriciuse teoses «Livonicae Historiae Compendiosa Series» (1610), kus väidetakse: «*Cantilenae eorum ferme distichis includuntur, quae paritate syllabarum conveniunt: sunt pleraeque argutae et sensum in duobus absolvunt versibus. Omnes eodem cantantur tono et melodia.*» Seda võiks tõlkida: «Nende laulud piirduvad harilikult distihhonidega, mis on silpide arvult võrdsed: nad on enamasti vaimukad ja ammendavad mõtte kahes värsis: Kõiki laule lauldakse ühel ja samal toonil ja viisil.» Eelviimasest lausest võiks aru saada kui vihjest parallelismile.

Siiski on eesti regivärsi parallelismi käsitlemine ealt noorem ja vähem ulatuslik soome omast. Otseselt vihjab eesti parallelismile A. H. Neus 1836. aastal ja hiljem oma esimese eesti rahvalaulude antoloogia eessõnas 1850. aastal. Ta räägib kalduvusest kord

³⁹ W. Steinitz, Der Parallelismus, eriti lk. 1.

⁴⁰ Sealsamas, lk. 2–3.

⁴¹ Perintein parissa, Helsinki 1957, lk. 49–51.

⁴² V. Tarkiaisen, Suomalaisen kirjallisuuden historia, Helsinki 1934, lk. 7 (allmärkus).

öeldut või kirjeldatud täiendavalt ja selgitavalt korrata sageli mitu korda ühes ja samas laulus. Selline *parallelismus membrorum* tekitab venitatust.⁴³ Selle vihjamisi märkusega ta piirdubki, nähtuse enda analüüsimisele Neus ei asu.

Hoopis ligemale parallelismi olemusele nihkub Kreutzwald. Ta tegeleb parallelismiga teoorias ja praktikas. Poemis «Sõda» ja rahvuseeposes «Kalevipoeg» on ta silmapaistev parallelismi kasutaja. Kreutzwald on oma ülesandega toime saanud hoopis paremini kui ükski tema järglastest eesti rahvalaulu imiteerijaist kunstluules (Eisen, Ridala jt.). Koguteoses «Sippelgas» II pühendab ta terve artikli eesti rahvalaulude küsimusele, samas tutvustab ka parallelismi, seda nähtust päris õigesti mõistes, samuti ka sünonüümikale tähelepanu juhtides:

«Arvast leitakse meie rahva lauludes üks mõte, mis üksi seisab, vaid mõttel on ikka kõige vähemalt üks, mõnikord kaks ja veel enam teisi tugiks kõrvas. Ülemal teomehe laulus leiame esimeses mõttes: tulista lunda, teises sula raheda ja kolmandamas vihma varda aasta. Lumi, rahe ja vihm tulevad kõrgelt pilvest, ja on meie silmis kõik kolm ühtevarki näitused [ühte mõistetehühma kuuluvad]. Nende kõrvas on jälle tulista, sula ja varda aasta, nõnda kui tuli, sadas ja valas jälle ühtevarki.» Võõras keeles ei olevat seda selliselt võimalik edasi anda. Ja Kreutzwald rõhutab, et eesti ning soome rahvaluulel on oma kindel kunstipärane vorm.⁴⁴

Sellest üldiseloostusest ei jõuta pikka aega palju kaugemale. Jääb helisema üksainus mõte: parallelism on «ühe mõtte kordamine mitmesugusel kujul ja kombel»⁴⁵.

Kuigi lühidalt, aga ometi avaramalt näeb ka parallelismi olemust O. Kallas, kes uuris korduslaule ja seega ühtlasi ei pääsnud mõnda kordusfiguuride käsitlemisest seoses parallelismi kui mõttekordusega, kuigi ainult resümeerivalt. Kordus on tema järgi tähtis printsiip ja üks peamisi poetilisi vahendeid rahvalaulu ülesehituses. Peavärsis väljendatud mõtet kordab, täiendab või seletab paralleelvärsis. Aga Kallas lisab juurde mõtte vajadusest uurida selle struktuuri, samuti selgitada suhteid peavärsi ja paralleelvärsside vahel.

Mõttekorduse kõrval leidub lauludes ka välist kordust: häälikuid, sõnu, värsse korratakse muutmatult või varieeritakse veidi

⁴³ A. H. Neus, *Ehstnische Volkslieder. Urschrift und Uebersetzung. Erste Abtheilung*, Reval 1850, lk. XI. VI. ka H. Neus, *Ueber die Volkslieder der Esthen*. *Dorpater Jahrbücher für Litteratur, Statistik und Kunst*. V Bd., Leipzig 1836, lk. 223.

⁴⁴ Fr. R. Kreutzwald, *Eestirahva lauludest ja ennemuistesest juttudest*. Sippelgas II, Tartu 1861, lk. 24; Fr. R. Kreutzwald, *Maailm ja mõnda*, Tallinn 1953, lk. 356—357.

⁴⁵ T. Sander, *Eesti kirjanduse lugu*, I jagu, Tartu 1908², lk. 14—15.

mündetult. Välist kordust kuhjub palju, kuni see oma täiuseni jõuab kordusvormis, mille all ta mõtleb korduslaule.⁴⁶

Esseistlikus kirjuteses «Kirjanduslik stiil» hindab parallelismi Fr. Tuglas.

Rahvalauludes kaotavat liiga sagedase kordamise tõttu võrdlused ja kõnekäänud oma otsese ja koguni iseseisva mõtte ning omandavat tähenduse selle järgi, millises ühenduses neid tarvatakse. Seda näitavat kõige paremini parallelismid, milles tihti mõlemad pooled mõttelt tähendavat otse vastupidist ning sääraselt teineteise peaksid hävitama. Samuti esinevat arv- ja omadussonad ainult alliteratsiooni pärast, kuna neil sisuga ei olevat mingit loogilist seost. Neil on õieti ainult relatiivne tähendus. Need võrdlused ja pildid ei näita mõtet ennast, vaid mõttesuunda. Igaüks üksikuna neist ei tähenda midagi, tähendus on ainult nende kogul.⁴⁷

Selles Tuglase arutluses on ainult mõnevõrra tõtt, kõigepealt tema viimases lauses väljendatud mõte peab paika. Iga nähtus, ka vormiline, on rahvaluules mõistetav õieti ainult terviku taustal. Ja et eesti rahvalaulus väljendub kulminatsiooni viidud kirjanduslik impressionism, selle mõtte väljendas esimesena küll Tuglas,⁴⁸ nimelt sama artikli esimeses trükis 1919. aastal. Sellega on ühinenud hiljem Annist, viimase kaudu ka Haavio.

O. Relanderi, K. Krohni ja Fr. Tuglase mõjul omapoolsete esteetiliste täiendustega on kirjutatud parallelismist A. Annist, kes rõhutab, et korduv mulje ja ütlus mõjub süvendavalt, tõuseb selgemini teadvusse kui ühekordne. Seepärast kasutatakse seda paljude rahvaste rahvaluules. Algastmeil korratakse tähtsamaid väljendusi sõna-sõnalt, hiljem varieeritakse värskenduseks ja süvendamiseks sünonüümide abil, püütakse teisendust liita ka temaatilise süvendamise ja edasiarendamisega. Annist liialdab väitega, et parallelism on kohustuseks tehtud peaaegu iga le runovärsile. Parallelismiga käib kaasas püüe suurendada keele stiliseeritust ja dekoratiivset ilu. «Ühtlasi nagu taoteldaks iga värssi kuidagi klassiliselt tasakaalustada teise sümmeetrilise korduspoolega.»

Ei teisendata ainult tervikmõtet, nagu on vanaheebrea luules, vaid, kui mõte nõuab väljenduseks mitut värssi, ka juba selle üksikosi eraldi. Et värss on lühike, tuleb iga pikem lause raiuda kaheks või mitmeks allosaks, teisendada ühtaegu iga osa enne järgmise osani jõudmist. Annisti arvates on hetkemulje taotlus kõik, tervikteema, tervikmõtte väljendamine võrdlemisi kõrvaline. Selle arvamus vastu vaidleb juba seegi lihtne fakt, et eesti rahvalauluvariandid moodustuvad siiski terviklauludest. Õige on mui-

⁴⁶ O. Kallas, Die Wiederholungslieder, Helsinki 1901, lk. 3—4.

⁴⁷ Fr. Tuglas, Kirjanduslik stiil. Kriitika I, Tartu 1935, lk. 18—19; Fr. Tuglas, Valik kriitilisi töid, Tallinn 1959, lk. 114.

⁴⁸ Sealsamas, lk. 119.

dugi see, et vorm niisugusena on kujunenud traditsioonipäraselt. Laulikud ei kao kunagi eesmärk (nagu arvab Annist), kuigi ta seleni jõudmiseks kasutab hoopis aeglast liiklemisvahendit.

Parallelsimi kordusvärsi teemat süvendavat mõju hindab Annist lüürikas, ka eepikas soodustab vahel väljamaalimist, toob aga kaasa asjatut sõnaballasti, muudab stiili venivaks ja lohisevaks. On muidugi õige, et rahvalaulude üksikpildid on tugevad, selle asemel aga teema arendus kitsuke. Seepärast on õige ka Annisti lõppotsus, et parallelism ja alliteratsioon teevad regivärsist võrdlemisi raske ja kitsalt piiritletud vormi. Sellele nagu tege-likkusele üldse räägib aga vastu Annisti otsus, nagu sõltuks parallelismis palju ka iga üksiku lauliku kunstiosavusest.⁴⁹ Traditsioon on siiski tugevam.

Annisti impressionistlikku külge allakriipsutava parallelismi seletusega ühineb M. Haavio: parallelismi kasutamisega pilt ja mõte valgustatakse ja värvitakse teise samasuguse pildiga, seega on parallelism eriti kasutatav tundepärasēs lüürikas. Laulik ühendab paralleelsed pildid tervikuks, nagu vaataja ühendab kõrvuti pandud värvid impressionistlikus maalis. Parallelismile laiemas tähenduses baseerub kogu lüürika, andku see rahulikke piltide sarju, antiteese, tõusvaid ja dramaatiliselt tipnevaid lüüsid. Kordusvärsid võivad lüürikas tihendada tundmuse väga vägevaks, nagu näitab armastuslaul «Jos minun tuttuni tulisi».⁵⁰

Annistil baseerub ka M. Kampmaa käsitlus, kes rõhutab parallelismi ehk mõtteriimi meeleolulisust ja tundepärasust. Paralleelvärs kordab, täiendab ja seletab peavärsis väljendatud mõtet. Samal ajal paralleelvärsse võib olla mitu. Samuti leiab allakriipsutamist sünonüümika kasutamine, korduva sama mõtte väljendamise nii meeleoluline kui ka temaatiline süvendav toime, koguni teatav edasiarendus. Et aga parallelismi kasutamisega tekib ebamäärasusi kujutelmades, ergutab see vastuvõtjat, kellelt nõutakse, et ta peab leidma sideme nende eri kujutelmade vahel. Iga uus kordus püüab saada uut tõusu meeleolus, ühtlasi anda keelele pidulikke ehteid kõla- ja kõnekujundite näol. Parallelism toimib aga mõttekäiku lõhkuvalt, pidurdades regivärsi arenemist hoogsaks perioodiks, kuigi selles leidub ka stiililist tihedust ja lapi-daarsust.⁵¹

W. Anderson mainib lühidalt, et vanades rahvalauludes, nagu vanaaheebrea luuleski, on peaaegu igal värsil paralleelvärs. See on vastupidine uuema rahvalauluga, kus parallelismi üldse ei esine.⁵²

⁴⁹ A. Annist, Mõtteriim. Kanteletar I, Tartu 1930, lk. 30—33.

⁵⁰ M. Haavio, Suomalaisen muinaisrunouden maailma, Helsinki 1935, lk. 173.

⁵¹ M. Kampmaa, Eesti kirjandusloo peajooned I, Tartu 1938, lk. 71—72.

⁵² W. Anderson, Das Lied von den zwei Königskindern in der estnischen Volksüberlieferung, Dorpat 1931, lk. 1.

Lihtsustatud kujul on H. Tampere edasi andnud K. Krohni parallelismiseletusi, rõhutades paralleelvärsi (-värsside) ülesandena ainult peavärsi mõtte edasiandmist.⁵³

Autoriteetse kokkuvõtte (oma aja seisukohalt) annab «Eesti entsüklopeedia», kus üteldakse, et parallelism on stiililine võte, mis üht ja sama mõtet kordab teiste sõnadega kaks või kolm korda, et see eriti sagedane on eesti ja soome rahvalauludes ja vana testamendi salmides, kus ühes värssis esitatud mõtet või kujutelma korratakse ja teisendatakse mitmes järgnevas värssis. Et eestigi parallelism teisendab, seda antud artiklis ei ütelda. See on liiga lihtsustatud seletus.

Õige rohkesti esineb parallelismi käsitlusi veel kooliõpikuis ja antoloogias.

A. Saareste määratleb parallelismi samuti kui kindla mõtte kordamist mitmes sõnastuses või teiste sõnadega, see on lähedaste või analoogiliste, vahel ka antiteetiliste mõistete esinemine paralleelseis ütlustes. Parallelismides kasutatakse palju sünonüüme. Saareste rõhutab ka üksikute värsside iseseisvust, värss ise kas moodutub lühikesest lausest või ta on terviklik lauseosa. Paremaks piltide andmiseks ja tundepäraseks esitamiseks antakse pikemaid loetelusid ja gradatsioonid.⁵⁴

Omamoodi mõju on avaldanud ka K. Petersoni antoloogia koos oma vigase lisaga.⁵⁵

Kui Annist ja Haavio leidsid parallelismis impressionistlikku värvide reastamist, siis arvab Aavik paralleelvärsside funktsiooni seisvat oluliselt selles, et paralleelvärsside esitamise ajal on eeslauljal aega mõelda uut värssi või heietada endises suunas, kui uut mõtet meelde ei tulnud.⁵⁶

Viimase väite tõrjub põhjendatult tagasi A. Koemets, kes peab seda väidet parallelismi olemuse seletamiseks liiga pealiskaudseks, kuigi on võimalik, et samamõtteliste värsside kordamine aja võitmiseks võib mõnikord ette tulla.⁵⁷

E. Laugaste annab 1946. aastal, arvestades seniste autorite arvamusid ja mõningaid isiklikke tähelepanekuid, parallelismi kohta järgmise iseloomustuse.

Parallelism on sisuline nähtus, on ühe värsi mõtte kordamine järgnevas või järgnevais värssides täpselt või ligilähedaselt. Järgmine värss (või värssid) pole mitte ainult mõtte kordamiseks, vaid ka meeoleolu süvendamiseks, pildi detailsemaks väljakujundamiseks, nüansseerimiseks. Autor rõhutab ka seda, et üksikpilt

⁵³ S. Kutti, O. Loorits, H. Tampere, Valimik eesti rahvalaule, Tartu 1935, lk. 117.

⁵⁴ A. Saareste, Valitud eesti rahvalaulud, Tallinn 1922, lk. 20—22.

⁵⁵ K. Peterson, Eesti rahvalaulude antoloogia, Tallinn 1918, lk. 11—12.

⁵⁶ J. Aavik, Valik rahvalaule, Tartu 1919, lk. 167.

⁵⁷ A. Koemets, Sisu ja vormi ühtsus eesti regivärsilise rahvalaulu parallelismis. Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised. Vihik 38, Tallinn 1955, lk. 150.

muutub küll värvikamaks ja süvendatumaks, samal ajal muutub aga teema arendamise tempo staatiliseks, eriti veel, kui lauludes kõiki nüansse omakorda korratakse kaks, kolm või enamgi korda.⁵⁸

A. Koemets oma uurimuses eesti parallelismi kohta ühineb eelmise definitsiooniga. Hoopis uuena senisele käsitlusele lisaks näitab aga Koemets, kuidas mitmesuguseid üldmõisteid, ka abstraktseid, väljendatakse üksikmõiste, ja nimelt konkreetsete üksikmõistete kaudu ja milliseid võtteid võimaldab parallelism tunnete intensiivistamiseks. Autor näitab ka seda, et lüürilistes rahvalauludes on hoopis rohkem paralleelvärsse kui lüro-eepilistes.⁵⁹

Veidi erinevatele tulemustele jõuab A. Kubjas Põlva laule analüüsides J. Hurda tekstiväljaandest «Vana Kannel» I.

A. Kubjas ei pea niivõrd tähtsaks laulude liike kui kohalikku laulutraditsiooni. Põlva lauludes on ülekaalus kahevärsiline parallelism. Teatavais piirides modifitseerib laulude vormi ka lauliku maitse ja kunstimeisterlikkus.⁶⁰ Küsimuse lahendamine ei ole seega kaugelki veel lõplik.

Oluliselt nõukogudeaegsetel uurimustel baseerub parallelismi käsitus R. Viidalepa poolt toimetatud teoses «Eesti rahvaluule ülevaade», mis annab üldiselt usaldatava kokkuvõtte.⁶¹

Nõukogude ajal on parallelismi uurimine siiski üsna pika sammu edasi astunud, aga kooliõpetuses oli tunda veel vana inertsit. Nii kirjutas 1951. aastal E. Sõgel ka õpilaste jaoks pealiskaudse määratluse: «Iseloomustavaks stiililiseks võtteks on parallelism ehk mõtteriim: ühe ja sama mõtte kordamine eri sõnastusega.»⁶²

Hoopis parem on selles osas 1957. aasta kooliväljaanne,⁶³ kuigi sõnastus on segane. Tuleb välja, et kõik värsid saavad paralleelvärsi (-värsid). Kitsalt nimetatakse parallelismi ka struktuuriliseks nähtuseks (vormiline), samas lisatakse kohe juurde, et parallelism on mõtteline kordus (seega sisuline). Üldiselt õige on parallelismi värsilise koostise ja kunstilise külje iseloomustus, ainult liialdatakse sellega, et parallelism muudab sisu eriti elamuslikuks (kas alati?).

Selgub, et parallelismi kui läänemeresoome rahvaste regivärsilise rahvalaulu konstitutiivse aluse kohta on kirjutatud äärmiselt vähe eriuurimusi. Kui ulatuslikumat ja mitmekülgsemat oli põhjust tutvustada dr. W. Steinitzi analüüsi Arhippa Perttunen, ühe

⁵⁸ E. Laugaste, Eesti rahvaluule. Eesti kirjanduse ajalugu I, Tartu 1946, lk. 87.

⁵⁹ A. Koemets, Sisu ja vormi ühtsus, lk. 145—164.

⁶⁰ A. Kubjas, Parallelism J. Hurda rahvalaulude kogus «Vana kannel» I. TRÜ Toimetised. Vihik 53, lk. 195—215.

⁶¹ Eesti rahvaluule ülevaade. Toimetanud R. Viidalepp. Eesti NSV TA Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn 1959, lk. 133—137.

⁶² Vt. K. Taev, Eesti kirjandus VII klassile, Tallinn 1951, lk. 26.

⁶³ Eesti kirjanduse ajalugu I, Toim. E. Sõgel, Tallinn 1957, lk. 38—40.

suurlauliku laulurepertuaari kohta. Eesti rahvaluule alalt on trüki-
 kisk ilmunud kahe parallelismi värsilist koostist käsitleva uurimuse
 kokkuvõte, neile lisaks arvestatakse käesoleva uurimuse vastavais
 peatükkides veel kaht käsikirjalist.⁶⁴ Tõsi küll, neis vaadeldakse
 väga lühidalt ka kogu selle nähtuse tekkimise psühholoogilisi ja
 esteetilisi aluseid, parallelismi kogu mitmekesisit küsimustikku
 haarata pole muidugi suudetud. Teised teaduslikumat laadi käsit-
 lused on kirjutatud muudel eesmärkidel või eri aspektist vaada-
 tuna (Ahlqvist, Relander, Krohn, Salminen). Suurem osa on aga
 kommenteeriva iseloomuga; nagu antoloogia lisadena ilmunud
 seletused, aga ka õpikute vastavad osad. Nii või teisiti — kõigi
 nende käsitluste ühiseks jooneks on parallelismi põhitunnuste
 väljatoomine kas laiemas või kitsamas haardes, näidates rohkem
 või vähem parallelismi esinemise mitmekesisid vorme. Kõigi uuri-
 muste ja käsitluste tulemusi summeerides võib saada ligikaudu
 õige pildi. Mis aga jääb üsna kõrvaliseks ja mis käesoleva ana-
 lüüsi autori arvates moodustab parallelismi iga näitava tunnuse,
 on jäänud vihjamisi käsitletuks (Kallas, Tarkiainen) — nimelt
 parallelismi haruldaselt tihe seos kordusfiguuridega, üksivärsi
 kaalukas osa laulutervikus ja seegi, et iga laul juba tekkimise het-
 kest peale kujundati tervikuks, ei jäänud kunagi ainult üksik-
 motiiviks, või kui ta selliseks jäigi, siis on tegemist ebatäieliku
 (fragmentaarse) lauluga. Kordusvärss võib sisaldada peavärsi
 mõistetele vastavaid täielikke sünonüüme (*Sõjaleibä ju
 sõmera, / v a e n u k a k k u ju kareda*), mõisteid reastatuna samast
 mõisteringist (*Ma panen pöönad põdrasarvist, / ma panen
 kiilud kitsesarvist, / pulgad panen pukisarvist* — VK II 204)
 või vastandades need (*Suvel künnab suured välläd, / talvel
 tapper kaindelassa* — VK II 161, täh. — teeb mitmesugust tööd).

Parallelismi liikidest

Enne parallelismi liikide juurde asumist tuleb lühidalt selgi-
 tada veel rahvalauludes esineva sünonüümika küsimust.

Sünonüümsed vasted parallelismides on kolmesugused:
 1) täiesti kattuvad, 2) kõrvutavad, 3) alluvad (hõlmavad). Esi-
 mine rühm neist on kõige ulatuslikum ja mitmekesisem. Tuleb aga
 juba algul märkida: absoluutseid sünonüüme polegi, stiilivarjun-
 dite poolest erinevad nad ikkagi (*hunt : susi* jne.).

1. Võiksime vaadelda kõigepealt mõningaid kattuvaid süno-
 nüüme.

*Oma hellä emäkene,
 mesimarja memmekene* (VK II 141 C.)

⁶⁴ Kõne alla tulevad R. Koppeli käsikirjaline analüüs Kuusalu laulude kohta
 (aluseks «Vana kannel», lühend. VK, III) ja I. Tammekannu töö Kihnu suur-
 lauliku Liis Alasi laulude kohta käsikirjaliste üleskirjutuste alusel.

*Mehed metsä ju tulevad
terävillä kirve'illa,
tasasilla tapperilla. (VK II 308 A.)*

Samasugused sünonüümid on veel: *joodik — lakard; kõne-
lema — rääkima; süsi — liimusk [= söepulber]; magajad — tuku-
sed; ivikese — raasikese; peris — õige; vistist — otsekohe* jne.

Täpsed sünonüümid võivad tekkida murdesõnadeги kasutamisel: *hunt — susi; isa — ätt — taat; hõlpmed — kaelkoogud.*

Metonüümilised sünonüümid:

*Mul on veidi vendäsida
kasinasti kaabupäidä. (VK II 302.)
Vist olnud Harjus õppimaies,
Virus viisi võttemaies. (VK II 3.)*

Eufemismid:

*Kuri loom tuli kuusikusta,
halli hunti haavikusta,
vibunina vitsikusta. (VK II 306 A.)
Tulli suosta suuri hunti,
laane alta laiakäppä. (VK II 303.)*

Mõiste mahult on nad kattuvad, erinevad aga suhtumise varjundilt.

Kattuvad sünonüümid võivad tekkida ka perifraasi alusel:

*Oli sepässä Virusse,
tagujassa Tarvastissa. (VK II 300.)*

Isa kui toitjat iseloomustab neiu järgmiste sünonüümidega:

*Ärä mul surnud soolatooja,
kadunud kalavedäjä,
mulda läind murepidäjä. (VK II 323.)*

Eufemistlikkudeks ümberütlusteks võib pidada põhisõnale *surnud* ka *kadunud* ja *mulda läind*.

Tähelepanдав on vahel gradatsiooniliselt paisuv suhete liialdus arvude abil, nagu järgmises pildis mõisapõllult:

*Viis on vaimu välja pealla,
kuus on kubjasta järella,
seitse seljapeksijada,
kaheksa karistajada,
kümme küllemõetijada. (Veske II, nr. 40.)*

Võiks lisada veel paar traditsioonilist perifraasilist sünonüümi: kosilased on *sõrmuse vedäjäd, viinulesed*; neiu juuksed võivad saada sünonüümi *lakk*; arst on *nutuõttija*, viisud on materjali

järgi *pajukoored*; *vitsul* kõrvale võib asetada sünonüümid *kaseladvul*, *lepäladvul* jne.

Rahvalauludes esineb küllalt rohkesti metafoorseid sünonüüme.

Laulu kiituseks on järgmised metafoorsed sünonüümid, moodustades laulus tihti laiendatud metafoori:

*Minu suusta kukub kulda,
alta hammaste hõbedat,
peältä keele kilingida.* (VK II 220 B.)

Enda kiituseks laulab neiu, *ma* sünonüümiks *sibulaseeme*:

*Seäl ma laulin lauguseeme,
sillerdin sibulaseeme
munde seemende seässä.* (VK II 25 A.)

Kuu on ööde kuningas, *kumekübärä*, *kullaratas*.

Sõim (sarkasm):

*Ole vait, vareste ruoga,
musta linnu söögiaega,
sügisene sülevakka,
kevädene ketekotti.* (VK II 220.)

Sõnapaarid:

Ulepeakaela jooksu kujutatakse järgmiselt:

*Mina juosin vihma-vahva,
vanad naesed kõõtsä-käätsä,
leske lipates järele.* (VK II 247 B.)

2. Alati pole sünonüümid sisult kattuvad, nad nagu seisaksid kõrvuti, tähendavad aga üht ja sama objekti, olukorda või tegevust:

*Kes siin ilmas kaasitavad,
lustil lugu lõõritavad.* (VK II 92.)

Ei ole muidugi üks *kaasitamine* või *lõõritamine*, aga märgivad mõlemad lustlikku laulmist või lustipidamist. Halba häält märgitakse metafoorilise perifraasiga:

*Sul on äke häälessägi,
rierõuk sul rinnussägi,
adrakurgi kurgussägi.* (VK II 220 B.)
*Tüdiväd mehed tugevad,
väsiivad mehed vägeväd,
miks siis ei tüdi tütlapsed,
vaibu vaese me' kanased.* (VK II 149.)

Tugevad — *vägeväd* on siinjuures kattuvad sünonüümid, samuti *tütlapsed* — *kanased*, viimases paaris *kanased* on metafoor.

3. Alluvad (hõlmavad) sünonüümid kujutavad nagu üldmõiste ja allmõiste omavahelisi suhteid, mõeldud on aga üht ja sama, näit.:

*Kellel enam ehte'ida,
kellel pallu paaterida. (VK II 109 A.)*

Paatrid kuuluvad ehete hulka, laulik muidugi pole mõelnudki piirduda ainult paatritega ega ole kavatsenud ka ehteid loetlema hakata.

*Olli sie sepässä Virussa,
tagujassa Tarvastissa. (VK II 300.)*

Tarvastissa täpsustab, kuskohas Virus elas sepp.

*Antsin uksile õluta,
sagarille saatsin viina. (VK II 209 B.)*

Tähendab üht ja sedasama, kas ütelda — ukse vaigistamiseks on vedelikku pandud *uksele* või täpsemalt *sagaraile*, mis ongi käigisemise tekitajad.

Võiks lisada veel näiteid, ikka üldisem mõiste ees, detailsem järel: *kurjasti* [= halvasti] — *lõdvasti* (kootud); /külastama =/ *käimä* : *ukse ette* — *akna alla* — *taadi taluje*.

Parallelismis võivad mõisted ühest mõisteringist olla kõrvutatud kirjelduse või ilmekama pildi saamiseks. Me ei saa kõnelda sünonüümikast, vaid kujutatava väljamaalimisest üksikjoonte kõrvutamise teel. Laul, mis kõneleb joodikust mehest, kujutab tema hobust kõrtsilasila ääres, kusjuures on vastandatud silmade ja suu funktsioon:

*Hobu koogussa konutab,
silmad söövad, suu vaatab,
silmad söövad sipelgida,
suu tal salvaab sammelida (VK 261.)*

Hüperboolseis eeldus-järeldusvärssides tuuakse künniks võimalikke maastikke koos viljadega, mida nad künni järel hakkavad kandma:

*Suod künnin, sinikad kasvid,
murud künnin, murakad kasvid,
maad künnin, maasikad kasvid,
palud künnin, pohlad kasvid,
orud künnin, otrad kasvid.
karjamaa künnin, kaerad kasvid,
rohumaad künnin, rukkid kasvid,
tallermaa künnin, tatrakad kasvid. (Veske II, 8.)*

Värsid on siin suhteliselt iseseisvad ja seetõttu ka kergesti ümberkombineeritavad, neid võib laulus olla rohkem või vähem,

aga alliteratsioon determineerib siiski enamail juhtumeil maad ja viljad (*sood — sinikad* jne.). Ühiseks parallelismirühmaks organiseerib neid värsse ennekõike siiski ühesugune vorm ja mõlemas värsipooles epifoorina esinev predikaat (*künnin ja kasvid*). Võiks küll oletada, et sellelaadiliste paralleelvärsseite kuhjamisega tahtakse rõhutada: kündmine pani viljad kasvama, aga võiks arvata ka vastupidi: viljade leidumine kindlais kohtades (soos sinikad, palus pohlad jne.) on andnud tõuke lauliku fantaasiale paisutada vaadeldavat pilti võimalikult laiaks. Fantaasia lennutamiseks on põhjust seda rohkem, et noormees tahab valida endale kaasa neidude hulgast, kes on lõikustöös tublimad.

Analoogilises ja segatüübilises parallelismis esinevad traditsiooniliselt püsiväis mõisterühmades sagedamini arvud, nimed, nädalapäevad, tähtpäevad, perekondlikud suhted (näit. *eit — taat — õde — vend; isa — ema — vennad — õed*, jt.), ühiskondlikud suhted, loodus, tööriistad, metallid, mitmesugused omadused (siin ka värvid), tööd ja tegevus.

Sellest lühikesestki vaatlusest järgneb, et mõtestik on ülekaalukalt põllutöödele ja naiste kodustele töödele kuuluv.

Juba ammu on märgitud parallelismis nn. «ebaloogilisust», kui laulik laulab:

*Läksin metsa kõndimaie
pühapäeva hommikulla,
argipäeva aegadella.*

Küsitakse, millal ta läks, pühapäeval või argipäeval. Ometi ei tahtnud laulik rahvalaulu lugejat või kuulajat segadusse viia ega oma «ebaloogilist» mõtlemist demonstreerida, vaid ta mõtles siin kunagi, ligemalt määratlemata ajal. Parallelism ei tähenda ainult sisulist, vaid ka vormilist, ülesehituslikku samasust või varieeruvust.

Arvestades puhtsünonüümset sõnatarvitust ja sama mõistepiirkonna sõnastust, jagabki W. Steinitz parallelismi sünonüümija analoogia parallelismiks.

Esimesse liiki kuuluks tema mõiste järgi järgmine näide, kus igas värsis on kaks sünonüümi leidvat sõna:

*Kus on kullella kodugi
ja hellal eluaseke
ja marjal magaduspaika
ja taimel talutoake. (Veske I 4.)*

Sünonüüm võib olla ka üheleainsale sõnale:

*Kes tuleb Narvast naista tooma,
sinisääri neitsikesta. (VK II 53A.)*

Analoogiaparallelism on aga keerukam. Sinna kuuluvad
1) loetelud:

*Sööditükk on söömalauda,
pujupeenar pulmapinki,
haavik on hoostetalli,
kased valged kaasanaised,
lepad sirged lellenaised. (Veske I 79.)
Sain ma tiele tedrekese,
porilt sain poloskikese,*
küla alta neiukese. (VK II 321.)
Uuest lüpsäd lüpstud lehmäd,
joodad joodetud vasikad,
söödäd söödetud veissed. (VK II 135.)*

2) Paralleelvärsid võivad olla üles ehitatud antiteesile:

*Lööb hoosta, hoiab naista,
kaitseb kallis saanikesta. (H II 57, 341/1K Haljala.)
Rehe peksän, sie unetan,
luo laulan, teist tuletan. (VK II 19A.)*

Antitees võib väljenduda ka värsipaarides:

*Munde kari karjamaale,
meie kari karjaiaas;
munde lammad laane alla,
meie lammad laadassagi. (VK 56C.)*

3) Täiendavad (või selgitavad) paralleelvärsid:

*Üks oli suosta, teine maasta;
üks on suosta sikke'esta,
teene nõmmesta kõvasta. (VK II 23.)
Ära lüe tulele silmi,
tulele (~ tulel on) tulised silmad;
ära lüe viele silmi,
viel on vesitsed silmad. (H II 9, 764/5 (34) < Haljala 1890.)*

On aga vaja eraldada veel kolmandatki rühma, segarühma, milles leidub niihästi sünonüümseid kui ka samasse mõisterühma kuuluvaid sõnu:

*Tuba luudada küsikse,
ahju halguda anukse,
pada veita palveleakse. (Veske I 17.)*

Küsikse, anukse, palveleakse on sünonüümid.

Kõik kolm liiki võivad esineda samas laulus.

Kui enamasti tervele värsile lisandub paralleelvärss, mida eesti lauludes esineb tavaliselt 1—3, harva kuni 10, leidub selle kõrval ka värsipaariparallelisme:

* *polosk* — pool kopikat.

*Mul on kodo vennäd noored,
nied mo hobo soevad.
Mul on kodo memmekene,
ta mo kuue korre pannud.
Mul on kodo õed noored;
nad mo kindad kirjutanud.* (VK II 53B.)

Värss koosneb vahel kahest paralleelsest pooldest:

*Täis olen suini, täis olen päini.
Laulemaie, luulemaie.* (VK II 94.)

Värsipooled isegi võivad olla mitmeti üles ehitatud. Nii võivad nad olla antiteesi suhteis:

Mies on musta, miel on tarka. (VK II 113.)
Suu laalab, süda muretseb. (VK II 14B.)

Vrd. antiteesi vanasõnades: Suuga teeb suure linna, kätega ei kərbse pesagi.

Värsipooled võivad olla ka eelduse-järelduse suhteis. Sellisena võimaldavad nad hea fantaasiaga laulikul heietada üsna pikalt:

*Murud künnin, murakad kasvid,
maad künnin, maasikad kasvid.* (Veske II 8.)

Või veel:

*Kus ta asub, seal halatseb,
kus ta istub, seal ta ikeb,
kus te seesüb, seenäd märjäd.* (VK II 128.)

Seaduspärase nähtusena esineb muidugi ka parallelismita värssse: pöördumistena, üleminekuvärssidena (*Nägin und magadessagi, Nüüd ma ütlen ümber jälle*), järeldusvärssidena (*Isi jälle pakkujе pugessin*), vastusüleminekuvärssidena (*Emä mõistis, vasta kostis*), küsimusvärssidena (*Mis leidsin memme tegemästä?*). Üksikvärssse esineb ka mõningais koondlausesuhteis (*Mind pole luodud laulejasse, / vaid on luodud kündijasse*), anžambmaani puhul (*Poisid alla palvelemä / kübäritä, kindä'ita*). Mõnikord on ka algused parallelismita värssid (*Ei tohi täiesti laalda*).

Tuleb aga pidada silmas, et enamasti kõik need värssid mõnes teises ühendis võivad esineda ka koos paralleelvärssiga. Tundub, et siin kõneleb kaasa ka lauliku isik. Näit. võib üleminekuvärss *Nüüd ma ütlen ümber jälle* esineda üksi või koos paralleelvärssiga *Pöörän sõnad teesepidi* (VK II 102).

Korduste suhe parallelismiga

Kui parallelism on mõttekordus, kordus mitte selle ranges, sisuga kattavas mõttes, on rahvaluules ka muid kordusi: häälikute, sõnade, fraaside, värsside, koguni episooside kordusi. Hää-

likukordus — alliteratsioon ja assonants — on nähtus omaette, mis tingib värsis ulatuslikult ja otsustavalt sõnavalikut ning -paigutust.⁶⁵ episoodide kordus kuulub pigem kompositsiooniküsimuse alla, värsikordus on tingitud tihti samadest põhjustest, sõnakordus on aga väga tihedasti, koguni määravalt seotud parallelismiga ja selle lahutamine parallelismist tundub kunstlikuna.

Vaatleme rahvalaulus motiivi «Keha rohtub»:

*Kulu teil kasvas kulmu peale,
pihlakas pealaele,
õunapuu õlade peale,
kaski kasvas kaela peale,
tooming kasvas turja peale,
remmelg kasvas rinna peale.*

Kehaosade nimed tingivad ka taimede nimed alliteratsiooni ja assonantsi alusel. Sisekordusena kasutatud *kasvas* võib värsilistel põhjustel vahel ära jääda, nagu ka epifoorina kasutatud *peale* võib vahel asenduda käändelõpuga. *Peale* koondab meie tähelepanu.

Kordus moodustab osa sünonüümiparallelismist või segarühmast, kusjuures kordussõna võib võrrutada sünonüümiga.

-Või järgmises näites:

*Mis on aita rukki aita,
siep on minu taadi aita;
mis on aita odra aita,
siep on minu memme aita;
mis on kallis kaera aita,
siep on minu vennä aita,
siep on ratsu rakeldada,
kuldakõrvi kõnnitada,
sõjatäku tantsitada. (VK II 207C.)*

Nagu kellukese helin kõlab sõna *aita* värsi seest ja lõpust ja annab kogu laulule sisu: lauldakse *aita*dest, *minu taadi*, *memme* ja *venna aidast*.

Kordus rõhutab ikka midagi tähtsat ja tähelepanuväärset. Veidi varieeriva värsiga lõpetatakse mõttekäik, nagu neljandas värsis on sa asemel ehk:

*Kas sa eksid heenä tiele
või sa puutsid puie tiele?
Kas sa käisid karja tiele
või ehk vaatsid metsä tiele? (VK II 60.)*

Sõnakordust, kordusfiguuri eri liike on vaja vaadelda seotuna parallelismi mitmesuguste esinemisvormidega. Kordusfiguu-

⁶⁵ Vrd. M. Sadeniemi, Die Metrik des Kalevala-Verses. FF Communications N:o 139, Helsinki 1951, lk. 87 jj.

ride seost paralleelismiga on märgitud, mitte aga käsitletud. O. Kallas ja A. Saareste oma sissejuhatvais märkustes, üks doktoriväitekirjale, teine antoloogiale, on möödaminnes nähtusele vihjanud. Paralleelismi väljakasvamise võimalusele kordustest juhib tähelepanu, nagu nägime, V. Tarkiainen.

Jälgides primitiivsete rahvaste rahvaloomingut ja selle suhet igapäevase kõnega, võib üha rohkem veenduda, et rõhualase sõna kordamine saab olla seoses ainuüksi suurema tähtsuse andmisega sellele sõnale või sõnaühendile, tugevama sooviga või afektiga. See on siis juba tundetoonistatud väljendus ja primitiivses loomingus väga tihti esinev. Sagedane on veel laulude saatmine trummilöökidest või käteplaksutamisega, kui töömüra ise ei võimalda ühises töös koordineerivat rütmi. Kooris, ühiselt lauldavate laulude kõrval leidub muidugi üksiklaulegi. Just primitiivsete rahvaste laulud on lihtsad, koosnevad vahel ainult interjektsioonidest. (Võrreldgem eestigi lauludes äiutusi või karjaste hüikeid.) Tähtis on muusika, sõnadel on nagu saatev osa. Seejuures tuleb arvestada iga keele omapära. On siis usutat, et kordus kuulub esimeste kunstivahendite hulka, mis inimene suulises luules hakkas kasutama. Kordus on luulevormi põhiprintsiip, on algul lihtne sõnade või sama lause kordamine või lühikeste lausete vaheldumine korduva refrääniga. Sama mõtte varieerimisel jõutakse mõttekorduseni, paralleelismini. Ka kirjanduslikus loomingus on kordustel suur tähtsus, eriti psühholoogiliselt seisukohalt. Sellega tugevdatakse muljet, muude vahenditega ei jõuta nii kiiresti selleni. Edasi on mõningate rahvaste luule oluliseks tunnuseks alliteratsioon (soome-ugri rahvad, vanagermaani rahvad), ka riim, kohati lastakse kõik värssid mingi pika vokaaliga lõppeda. Mõnede rahvaste luules leidub püsivaid lissõnu ja alati korduvaid pöördumisi, mis võivad olla veel vanemate lihtsate korduste jäänused. Alati korduvaid sõnaühendeid (vormeleid) leidub paljude rahvaste lauludes. Mõnikord leiame sama mõtet eri sõnastuses väljendatud kõrvu mitmel korral. Tekib paralleelism, mis on tuntud heebrea luules (psalmid jm.), ka primitiivseil rahvastel. Malai rahvaste luules annavad kaks esimest rida looduspildi, kaks järgmist ütlevad selle õige mõtte. Reeglipärane ehitus, sagedased kordused, alliteratsioon, paralleelismisuhted — need on ühtlasi abistajad meeldejätmisel.⁶⁶ Mitte ainult luules, vaid oma igapäevases suhtlemiseski kannatamatuse, kiirustamise väljendusena kordame, näit.: *Tule, tule juba!* Nii on korduste kasutamine vana nähtus ja kordus kui luule printsiip kõneleb selle luule suurest vanadusest.

Kordussõnade paigutamine eesti regivärsis on siiski väga mitmekesine, sõltudes rõhutamise vajadusest ja värsirütmist. Pealegi on mitmed korduse liigid tihedas omavahelises sõltuvuses.

⁶⁶ H. Schurtz, Urgeschichte der Kultur, Leipzig u. Wien 1900, lk. 513 jj.

Järgmises kuuevärsilises segatüübilises parallelismirühmas on *kodo* rõhulises asendis seeläbi, et see on pandud moodustama anafoori, teine anafoor *kõik* läbib kogu värsirühma, kahes värsis *kodo* muutub aga värsiliselt ebasobivaks, *vihased* saab aga neli sünonüümi:

*Kodo viisi, kõik vihased,
kodo kuusi, kõik on kurjad,
kodo seitse, kõik segased,
kahessa, kõik on kadetad,
ühessä, kõik on ülemäd,
kodo kümme, kõigil küllä* (VK II 7B.)

Poolvärssidest koosnev parallelismirühm, kus iga värsi kummagi poolvärsi algul korduvad samad sõnaühendid, kummaski poolvärsis esineb oma sünonüümirühm, on järgmine:

*Kui tuleb kurja, kus sa küüdad?
Kui tuleb halva, kus sa ajad?
Kui tuleb valju, kus vajotad?* (VK II 50B.)

Igal värsil on oma alliteratsioon: I *k* : *k*; II *ha* : *a*; III *va* : *va*. Viimases värsis esineb *kus* üksinda, rütm erineb kahe eelmise värsi rütmist ja lõpetab seega parallelismirühma.

Kuivõrd rohkesti esineb kordusi eesti rahvalauludes, seda näitab liigne kord Muhu pulmalaul (H II 65, 178/9 (6)), milles on 22 värssi, neist 13 värsi algul on *tere*, laulu esimeses pooles esineb *tere* igas värsis, teises pooles, kus on värsipaarid anžambmaaniga, seisab *tere* anafoorina üle värsi.

E p i t s e u k s i s, sama(de) sõna(de) lähedane, kõrvutine kordamine lauses, on kõige lihtsam korduste liik. Tõsi küll, see ei tarvitse üldse olla seotud parallelismiga. Epiteuksis on markeeritud tundeline tähelepanu peatamine luules, lauldes. Proosas seostub sellega veel vastav intonatsioon, mida lauldes on võimalik kasutada sellekohaste vahenditega ja võib kaasnedä jalapõrutusega, tugevama liikumistegevusega, koguni meloodia varieerimisega. Epiteuksis ise on rahvalauludes siiski küllalt laialdane ja leiab kasutamist kõigis liikides, kõige sagedamini siiski lüürikas. Värsilise asendi poolest on see statistilises enamuses värsi algul või lõpus:

*Tule, tule (tule, tule), tuulekene,
Lina ütleb: Liigu, liigu!*

Epiteuksise vormis esineb palju käskkõnelist:

*Lähme, lähme, käime, käime!
Sirise, sirise, sirbikenel!*

Samuti ütet:

Õde, õde, eks ma ütlenä.

Epitseuksis + anafoor (värssi-, lausealguline kordus). Selle kahekordse korduse karakterseks jooneks on kolmekordne ülesehitus: esimeses värssis epitseuksis sõna kahekordse kordumisega, järgmine värss (värssid) toob sama korduva sõna anafoorina ühekordselt:

*Ennep, ennep, helläd velläd,
ennep mängin mätästegä,
heedän nalla naaristega.* (VK II 228.)

*Mina, mina, memmekene,
mina nutsin nurjatusta,
mina vaaksin vallatusta.* (VK II 38B.)

Anafoor. Algselt tähendas sõnakordust, on peaaegu kõige sagedasem kordusfiguur, värssi- (lause-)algulistest sõnade kordus kas kõrvuti esinevais värssides või ligidastes. Anafooriks nimetatakse ka stroofide alustamist samade sõnadega, on siis sõnakordus kõne iga paralleelse elemendi algul. Lauseid ei seostata järelikult ainult sidesõnadega, vaid ka poetiliste võtetega.⁶⁷ Anafoor on figuur, kus sama, sisuliselt rõhuline sõna või sõnarühm tuleb tagasi järgneva või paljude järgnevate lausete algusse. Sõnad võivad korduda ka ülevärsiliselt või kuidagi teisiti, aga ikka süstemaatiliselt kindlas kohas. Korduv sõna kriipsutab alla paralleelseid liikmeid. Mõnikord tähendab anafoor kogu teose kindlat kompositsioonilist ehitust. Anafoor on väga mõjukas figuur, organiseerib kõnet, on kasutamist leidnud kõnelustes jumalustega väga vanal ajal või palvustes jumalatele, ka pöördumistes paljude ülikute poole, igäihe poole neist samas sõnastuses ja samasuguste lausealgustega.⁶⁸ Anafoori kasutavad rohkesti ka kirjanikud, kellel on elav temperament ja loogiline dispositsioon (Kleist, Tuglas, Sütiste, Juhan Liiv). Anafoor seostub kergesti muude figuuridega, näiteks gradatsiooniga, epifooriga. Anafooriks on loomulikult ikka rõhuline sõna, kuigi selleks kõlbab iga sõnaliik. Kirjanduses on anafoori arvuks kolmarv, rahvaluules ei ole anafoor kolmarvuga kuigi tihedasti seotud, võib esineda igasuguseid arve kahest kümneni. Rahva maitse ei tõrgu vastu korduste suurele hulgale ega piira neid tingimata kindlale arvule, ootuspäraselt kolmele.

Huvitavat võrdlusmaterjali pakub lapi luule, eriti järgnev lapi nõiduslaul:

Näin oli noita suomeksi laulanut ja sitten oli alkanut lapiksi laatia:

*Kost muu herkkan?
Kost muu lautsin?
Kost muu kierrüis?*

⁶⁷ Г. Н. Поспелов, Теория литературы, Москва 1940, lk. 69. Vi. ka R. M. Meyer, Deutsche Stilistik, lk. 101—102.

⁶⁸ R. M. Meyer, Deutsche Stilistik, München 1913, lk. 102; Б.-В. Томашевский, Сталистика и стихосложение. Курс лекций, Ленинград 1959, lk. 282 jj.; W. Kayser, Das sprachliche Kunstwerk, Bern 1954, lk. 115.

Kost muu karppun?
Kost muu kahper?
Kost muu rahput?
Kost muu aksun?
Kost muu nühen?
Kost muu stuorra kalppun?
Kost muu stuorra kuöllin?
*Johka must valtiin?*⁶⁹

Eesti rahvalauludes esineb kõige sagedamini küll kahe-, kolme- ja neljavärsilisi anafoore.

Anafoori kaudu võib rõhutada õige mitmekesiseid meeleolusid. Lootuse muutumine pettumuseks:

Mõtlin tuge tulevada,
mõtlin abi astuvada.

Hellitussuhted lüro-eepilises laulus «Kuldnaime»:

Hilju ta istus, hilju astus,
hilju istus istemille,
hilju astus voodiese.

Analüütiliselt ülesehitatud parallelismirühm iseloomustab sel teel tähelepanelikku, arvestavat käitumist, põhikõla moodustab *hilju*. Koos poolvärsiparallelismiga tekib siin kolmnurk, mõlemad pooled saavad analüüsiva laienduse ja kogu värsirühm annab lõpetatuse mulje ning sujub rahulikult.

Antiteetiline (kontrasteeritud) anafoor esineb samas laulutüübis «Kuldnaime»:

Mis oli külge vastu kulda,
see oli külge külma külge;
mis oli külge vastu vaipa,
see oli külge sooja külge.

Selliste antiteesidega seotud korduste kaudu saavutatakse tugev emotsioon (pealegi sisekordusena ja epifoorina esineb *külge*), see nagu taob kõigisse meeltesse, kogu oma olemusega tunnetab laulik (annab selle edasi ka kuulajaile): vastu vaipa on külge soe, vastu kulda külm. Ootaks vastupidist. See sugereerib, kujund avaldab nii tugevat mõju, et tunneme nagu otseselt metalli külma puudutust, mis mõjub eemaletõukavalt. Ei jää kahtlust: kuld on küll kallis, aga ei soojenda, tal pole ka inimest õilistavaid omadusi. See valmistab ühtlasi ette selle huvitava lüro-eepilise rahvalaulu lõpplahenduse: kuldnaise valmistaja sepp pöördub tarkade naiste poole, need teevad selgeks, mis kuldnaisel viga: tal pole keelt, mõistust ega südant.

⁶⁹ S. Paulaharju, Perä-Pohjolan tietäjissä. — Kalevalaseuran Vuosikirja 1 (1921), Helsinki, lk. 268—275; S. Paulaharju, Lapin muisteluksia, Helsinki 1922, lk. 145—146.

Leidub lüülist kahevärsiliste parallelismide kõrvutamist koos polüptootoniga:

*Küll olli kõrge kajokooku,
kõrgem koogo kõegutaja;
küll olli viksi kajo vinna,
viksim vinna veeretäjä. (VK II 53 F.)*

Ka siin on antitees, mis toob kaasa polüptootoni: *kõrge* : *kõrgem*; *viksi* : *viksim*; *kooku* : *koogu*; *vinna* : *vinna*.

Anafoori puudumine värsirühma lõpul, siin kolmandas värsis, näitab mõtteperioodi lõppemist:

*Kutsid ohaka hoidemaie,
Kutsid kõrre kiigutama,
Kasteheenä kaitsemaie. (VK II 38 F.)*

Kui rõhuline korduv sõna (silp) seisab värsside (lausete) lõpul, siis nimetatakse seda epifooriks.⁷⁰ Lause lõpul, kus vahepeal tähelepanu on mitmeti hajutatud, ei mõju epifoor nii tugevasti kui anafoor, aga ta tundub kui vastukaja, eriti kui on tegemist pikema värsirühmaga:

*Mina laulan lapseleni,
nii kui parti pojale ni,
sookurge kullale ni,
emätetre hellale ni.
Mina laulan, lauda notkub,
tua taga tammi notkub,
pellulla pedaja notkub,
aia ääres aaba notkub,
kaevu ääres kaski notkub,
üle oue orsi notkub. (H, Mapp 1012 (6) < Simititsa.)*

Esimese nelja värsi lõpu kaks silpi *le + ni* moodustab samuti epifoori. Viimase silbi kokkukuulumist värsside lõpul esineb rõhkkesti, kui parallelismis värsid lõpevad samade vormidega:

*Tahtsid mind tanule panna,
enneaegu harjaka lle,
enne tundi tuisiku lle. (H IV 1, 86/7 < Hlj.)*

Epifoorina võivad esineda peaaegu kõik sõnaliigid (peale sidesõnade). Värsaside arvu poolest on mitmekesisus samuti suur.

Epifoorist tuleb lahus hoida refrään, mis lisandub igale värsile, nii mardilauludele *marti*, jaanilauludele *jaaniku*, pulmalauludele *kaske*, *kaasike*, lõikuslauludele *üles*, *helele* jne. jne.

Arvatakse, et ajalooliselt on epifoor tekkinud refräänist.⁷¹ Eesti rahvalaulude kohta see vaevalt kehtib, sest see on üks liik väga

⁷⁰ Л. И. Тимофеев, Теория литературы, Москва 1948, lk. 226;
W. Kayser, Das sprachliche Kunstwerk, lk. 110.

⁷¹ E. Riessel, Abriss der deutschen Stilistik, Moskau 1954, lk. 315.

mitmesugust sõnakordust, muude sünonüümiselt varieeruvate lauseliikmete kõrval parallelismis võib jääda sõna värsside lõpul samaks.

Epifoorile ligidal seisab r i i m, õieti riimisarnane sõnade kooskõla värsside lõpul, nagu seda mõningais värssides leidub:

*Laulaksin mina, ääl ei anna,
kõneleksin, kurk ei kannu.* (EÜS X 1477 (29) = Hlj.)

Epifoor koos anafooriga moodustavad sümploki. R. M. Meyer peab seda omaseks kunstilisele kirjandusele, harva tõusvat see esile loomulikkudest tundeelamustest.⁷² Regivärsist nähtub aga, et see figuur võib olla väga loomulik ja sagedane. Samuti ei piirdu see ainult kahe värsiga, värsside arv võib tõusta kümneni.

Järgmises pulmalaulu näites on kõige tähtsam sõna *jälled*, sest jälgi mööda otsitakse peidetud pruuti, ja nii on siis ka see sõna epifoori kaudu eriliselt markeeritud:

*Siit on läenud sirgu jälled,
läbi pajo pardi jälled,
läbi aia hani jälled,
siia poole neiu jälled.* (VK II 80 C.)

Järgmises tekstis on kolm epifoori (*maha, põrmandalle, tütar nouri*):

*Panni pingi põrmandalle:
istu maha, tütar nuoril
Panni põhud põrmandalle:
heedä maha, tütar nuori.* (VK II 138 B.)

Mõnedes lauludes hakkab laulik heietama kordustega, nagu lõikuslaulus, kus ahelakujuliselt on paigutatud västurääkivad värssid:

*Siep on kurja sirbi süüdi.
Siep ole sirbigi süüdi,
siep sie kurja sepä süüdi.
Siep ole sepägi süüdi...* (VK II 194 B.)

Nii korrutatakse edasi veel mitmeti ja mitmete võimalustega. Korduvad sõnad moodustavad koos lause ja jäävad kõlama välja muust tekstist: *siep on süüdi; siep ole süüdi.*

Või veel:

*ilma eide teademata,
ilma taadi teademata.*

Me kuuleme laulust läbi: *ilma teademata.*

Sümplokk polegi oluliselt muud kui parallelismis kõrvutiste lauseliikmete, sünonüümislike elementide samasus. Mõju seisab aga

⁷² R. M. Meyer, Deutsche Stilistik, lk. 104.

sõnakordusel, millele lisandub kõlakordus algriimi näol. Nagu muude kordusfiguuride puhul, puudub ka sümplokil omaette kunstiline väärtus, selle ta saab kogu tekstist, milles teda kasutatakse.

E p a n a s t r o o f i k s (epanafooriks)⁷³ nimetatakse ühe värsi (lause) lõpu sõna või sõnaühendi kordamist järgmise värsi (lause) algul.

Rahvaluules on epanastroof üsna stereotüüpne, tekkinud küll rõhutamise tarbest, aga vahel ka praktilistest vajadustest: mõte ei mahu ühte värssi, anžambmaan ei ole soovitatav, mõnikord pole värsistruktuurist tingitud põhjustel võimalik seda ka kasutada. Jääb üle eelmise värsi lõppu korrata järgmise värsi algul ja viia siis mõttekäik lõpule.

*Juba nüüd on söömad söödud,
söömad söödud, joomad joodud,
alles laulud laulemata. (Veske II 51.)*

Teine värss võiks olla ka:

Juba nüüd on joomad joodud,

sest mõttetervik kuulukse: *Juba nüüd on söömad söödud, joomad joodud.*

Seesugusel korral moodustab epanastroofiline värsipaar parallelismis peavärssi, pidepunkti, millest mõte hakkab edasi arenema, varieerudes ja andes lisaks nüansse.

Epanastroofi teine värss võib lausekujuliselt lõpule viia mõttekäigu:

*Läksin pikkä kuusikmetsä,
räisin maha m ä r j ä m ä n n ä,
m ä r j ä m ä n n ä ja jämedä. (VK II 186.)*

Epanastroof pole enamasti mõtteterviku väljendamine kahes värsis. Järgmine värss võibki sisaldada parallelismi, s. t. koosneda sünonüümilistest pooltest:

*Siis mina hakkän laulemaie,
laulemaie, laskemaie,
üöpikene üttelemä,
kõgu kulda kukkumaie,
lõökene lõõrimaie. (VK II 4 B.)*

Siin on epanastroof seotud viievärsilise parallelismirühmaga nagu järgminegi:

*Ma olen vaene tiedekäijä,
tiedekäijä, maademarsja,
saksa asjade ajaja,
papi raamatu vedäjä,
kuningate kirjajakandja. (VK II 53 A, B.)*

⁷³ М. К. Морен, Н. Н. Тетеревникова, *Стилистика современного французского языка*, Москва 1960, lk. 279.

Näide on pärit laulutüübist «Kaevul kosija», kus kosilane tutvustab end, seejuures oma tõelist eesmärki varjates, nimetades end suurte võimukandjate ülesannetäitjaks.

Kordamise tõttu peatub meie tähelepanu sõnal *teedekäija*, järgnevas analüüsis on antud tema ligemad ülesanded. Sellest sisesejuhatusest peab kõnetatav neiu mõistma, kellega on tegemist. Neiu võtabki esitatut mõistujutuna: *Eks sa mõesta mõestetava* (VK II 53 B). Võrdluseks võiks viidata kosjakombestikus eufemistlikule kodulinnu või kodunt põgenenud noore looma otsimisele.

Eesti regivärsi epanastroof on harilikult poolvärsiline, s. t. eelmise värsi teine pool kordub järgmise värsi esimese poolena, teistsugune olukord on haruldane, nagu:

*Eit oli vastas, taat oli vastas,
vastas need variad mõlemad.*

Tegemist on epifoori ja epanastroofi seosega.

Epanastroof tähendab ikka kordamist sõnastusliku täpsusega, tinglikult võib epanastroofiks pidada ka järgmist näidet, kus sõna *neidu* asemel on selle täpne sünonüüm *k a b u*:

*Jumal hoitko sedä neidu,
sedä kabu kasvamasta,
kes saab joodiku mehele,
kaasaks laia lakardille. (VK II 106.)*

Epanastroofiline võte parallelismis võib olla kolmesugune: 1) see koosneb ainult kahest värsist — üks terve värs ja sellele järgnev poolvärsiparallelism; 2) parallelismirühm jätkub veel pärast teist värsi; 3) üksteise järele on asetatud ahelakujuiselt mitu epanastroofi. Epanastroof võib asetseda ka parallelismirühma sees. Analüüsimisel tuleb arvestada kogu värsirühma, millega epanastroof on seotud, mitte aga ainult epanastroofi.

Epanastroofilisi värsirühmi võib esineda kahest kaheksa värsini.

Tähelepandav on epanastroofide koondumine ahelaks, mida esineb siiski üsna mitmesugustes lauludes, nagu näit.:

*Kui ei lõpe, siiä jätän,
siiä jätän sirgu süüä,
sirgu süüä, virbe viiä,
virbe viiä, kärbe käiä,
siiä kure kummardada,
siiä lõo lõoritada,
pääsukesel peäle tulla,
mõtussel mune muneda,
tedrel tehä pesädä. (E. Laugaste, Valimik eesti rahvalaule, nr. 179.)*

Ka siin moodustavad esimesed kaks värsi koos peavärsi, järgneb kaks paralleelset poolvärsi, millele lisandub veel viis paralleelvärsi.

Epanastroof võib alustada loendi:

*Kohe lähme vastu ööda,
vastu ööda, vastu kuuda,
vastu eha valgeeda,
vastu pilgasta pimedat. (Veske II 20, 21.)*

Ta võib olla seotud antiteesiga:

*Enne mina heidan kivi juure,
kivi juure, kännu juure,
ennemalt kui poisi juure. (Veske II 18.)*

Epanastroofi teine pool võib olla järgmise värsiga anžambmaanisuhteis:

*Magasin mina, magasin,
magasin Madi mäela
sinilillede seassa. (Veske II 10.)*

Võivad esineda ka eeldus-järeldussuhted:

*Sai see täkk siis täide söönud,
täide söönud, täide joonud,
panin täku täide rauda. (Veske I 56.)*

Samuti seletussuhted:

*Ära mina tedsin orja hoole,
orja hoole, vaese vaeva,
kuda orjas oldanesse. (Veske I 28.)*

Mõnikord võib olla suulises traditsioonis sõnade järjekord sassi aetud, mistõttu epanastroof selgesti välja ei tule:

*Tullid suesa, suuda andma,
suesa suuda, kiuste kätta. (VK II 35.)*

Epanastroof esineb tihti koos teiste kordusfiguuridega, nii anafoori, epifoori, sümploki, poliüptootoni ja annominatsiooniga.

Epanastroof on siis sõnade või sõnaühendite asetus värsis. See-sugust asetust leidub veel mõnes teiseski laadis, olgu näiteks *k i a s m i*⁷⁴ kujul, kus paralleelvärsid on kõrvutatud vastupidises lauselises ülesehituses:

*Kõik piiad pühal ilusad,
kaunid kallilla ajalla. (H III 2, 482 < Hlj.).
Kus ukse uherdiaugud,
salaaugud sammastessa. (VK II 70 B.)*

---

⁷⁴ Vrd. ka E. Riesel, Abriss, lk. 320 jj.; W. Kayser, Das sprachliche Kunstwerk, lk. 116—117.

Kiasm avaldub ka järgmiste antiteeside kõrvutamisel:

I *Neidu lõikab välja peäle,*
II *peigu käib küla tanavis,*
/II/ *peigu vahib, /I/ neidu lõikab.* (VK II 116 C.)

Kolmandas värsis korratatakse kahes eelmises avaldatud mõtet, aga vastupidises lauselises struktuuris, kordamine rõhutab: peig valib kaasat töö juurest.

Tagasipööre esialgselle sõnakasutusele kannab nimetust *e p a - n o d o s*:

Magasin mina, magasin,
magasin Madi mäela. (Veske II 1.)
Põdesin mina, põdesin. (VK II 141 A, B.)

Sõnad ei kordu ainult lause algul või lõpul, vaid ka sees, lisaks võib lause keskele paigutada ütteid. Meil on õigus eraldada see-suguseid kordusi *s i s e k o r d u s e k s*:

Seli, seli, ilmakene,
seli, ilma, selgemasse,
vali, ilma, valgemasse. (VK II 168 B.)

Detailide loetelu antiteeside alusel:

Munde kari kaasikussa,
meie kari karjaaias;
munde mullikad murulla,
meie mullikad magavad;
munde lammad laane alla,
meie lammad laadassagi. (VK II 208.)

Siin põimub antitees läbi veel anafooriga (*munde, meie*).

Kordused ei tarvitse esineda ainult täpsete sõnaliste kordusena, vaid võivad olla osalised. Regivärsis võib rõhuline sõnatüvi anda ühes värsis ühe, teises teise sõnaliigi (vahel ka samas värsis). Rõhuliste sõnatüvede kordust eri sõnaliikides nimetatakse *a n n o - m i n a t s i o o n i k s*.

Kõõrdsilma kohta leidub stereotüüpne iseloomustus:

Teene silm oli teesepidi. (VK II 230.)

Samade sõnade kasutamine ligistikku mitmesuguses lauselises seoses tingib eri vormide esinemise, saame *polüptootoni*.⁷⁵ Polüptooton on sama sõnatüve kordamine eri muutevormides.

Alternatiivseis värssides:

Kui põle peerguda peressa,
võta lõhnast lõmmukene,

⁷⁵ Vrd. Л. И. Тимофеев, Теория литературы, lk. 226; W. Kayser, Das sprachliche Kunstwerk, lk. 110.

*kui põle lõhnas lõmmukesta,
võta pingist pinnukene. (VK II 205.)*

Võrdlus:

*Küll oli vares varane,
varasem veel vaenelapsi. (VK II 310 B.)*

Samakõlaliste ja erisuliste sõnade kordumist nimetatakse paranomaasiaks. Paranomaasia on rajatud seega homonüümidele, sisaldab siis niisamuti sõnamängulist niagu kalambuuri:

*Siis ma räägin räägu keeli. (VK II 4 B.)
Miks sina mullu mul ei tulnud...
Eks võind mullu mulle tulla. (VK II 101.)*

Paranomaasia on siiski vähekasutatud kordusfiguur, seepärast on tema tähtsus väike ka kunstiliselt seisukohalt, värsirühmade kujunemisel pole tal tähtsust. Ühtib enamasti annominatsiooniga.⁷⁶

Eesti rahvalaulude, aga ka kõnekäändude üheks huvitavaks ja küllalt paljukasutatud võtteks, milles esineb ka rohkesti paralleelvärsse, on antifraas, eituse väljendamine jaatavas vormis. Laulus «Orja põld» leiduvad järgmised värsid, laul ise on üles ehitatud küsimusele ja vastusele:

*Kus on orja odrapõldu,
kasupoisi kaerapõldu,
tüdruku linadepõldu,
vaeselapse viljavälja?
Soos on orja odrapõldu,
kasupoisi kaerapõldu,
tüdruku linadepõldu,
vaeselapse viljavälja.*

Orja põld on — soos. Aga mis põld saab olla soos? Järelikult orjal polegi põldu. Vaeselapse kodu on seal, kus tuul tegi toa, vesi veeretis palgid. Seega — polegi kodu. Kõnekäänus: Kõht. täis kui vaese mehe ait [= tühi].

Rahvalaul kasutab üsna küllaldaselt ka pleonasmii, s. o. samasisuliste sõnade või sõnaühendite kõrvutist kasutamist samas või kõrvutistes värssides. Lause ei muutu pleonasmist, sõnapaljusest mitte just palju laiemaks ega avaramaks, vaid peamine on selles, et sünonüümid annavad rõhutatud mõistele süvendatuse mulje. Nii väljendab rahvalaulik vilja kokkupanemist:

*Mis ma keitsin, sie kogosin,
kogosin ja kokko pannin,
nabisin ja napra pannin,
kuhelikku kukutasin,
vahelikku valmistasin. (VK II 182 B.)*

⁷⁶ W. Kayser, Das sprachliche Kunstwerk, lk. 110.

*Oh sina petis peiukene!
Kuis sa minda püüdelesid,
kükäkille, küüräkille,
röötsäkille, roomakille.
Kükäkil külä tanavis,
roomaskille rukk'issa. (VK II 48 A.)*

Pleonasmiline värsirühm sisaldab ka palju perifraase:

*Kui sa saad kodo tulema
sõjavällält, surmavällält,
verepõllult, vaenupõllult. (VK II 291 A.)*

Surmaväli, verepõld, vaenupõld — kõik märgivad sõjavälja. Üldiselt on rahvalaulu lause lühike ja tihe, selle eest on lauludes siis palju kordusi, et selle kaudu rõhutatut tugevamalt välja tõsta. Ka pleonasm kuulub korduste hulka, mille kaudu kujutatut võidab selguselt ja teravuselt. Seesugused sõnakuhjamised võivad väljenduda samasisuliste sõnade paarides või kumulatsioonides.⁷⁷ (*Risti sõedan Riia välläd, J h i r k i - h a r k i Harju välläd* — VK II 203 B.)

Perifraas on mingi mõiste edasiandmine mõne sellele mõistele iseloomuliku kirjelduse, funktsiooni või tunnuse kaudu (*tütar on kajokoogo kiigutaja*, s. t. koduste tööde tegija, veeandja):

*Kui tuleb tütar koduje,
kajokoogo kiigutaja,
ukselingi liigutaja,
viepange veeretäjä. (VK II 139 A.)*

*Sie läeb Narvast naista tooma,
Võnnust tuob võitegijä,
noore koore kopõtaja. (VK II 51 B.)*

Minu verisest mängusta /= sõjast/. (VK II 290.)

*Sõjatie sõitejada,
vaenutie vaatajada* /= poega/. (VK 291 A.)

Laimamist kujutatakse järgmiselt:

*/Külanaised/ Kannid keelida külaje,
valejuttu vainiuulle. (Veske I 78.)*

Kreutzwaldi enda poolt sõnastatud osas «Kalevipojas» leidub põhisõna *sepp* koos ümberütlaste kuhjamisega, mis samuti tähendavad seppa:

*Soomes elas kuulus seppa,
Sõjariista sünnitaja,
Vaenuriista valmistaja,
Mõnusama mõõga meister. (VI 13—16.)*

⁷⁷ Vrd. ka K. Hoerber, Beiträge zur Kenntnis des Sprachgebrauchs im Volksliede des XIV u. XV Jahrhunderts. Acta Germanica. Band VII, Heft 1, Berlin 1908, lk. 49—52.

Sel kombel võib parallelismi kuhjata rohkesti samasisulisi sõnu või sõnaühendeid ja veenduda, et see on üsna ligidane nähtus pleonasmile. Perifraas võimaldab seega sama mõiste paljuvärsilist kordamist ja edasiandmist.⁷⁸

K o h a n i m e d. Kohanimesid kasutab rahvas kas konkreetsete kohtade tähenduses, millega on mingisugune sündmus või olukord seotud, või suhtelises tähenduses, väljendades ebamäärast kaugust, erakordsust, erilist väärtust (sest kõnealune pärineb kaugelt) või tähtsust.

Mõtet «kiike on raske saada, ta on hinnaline» väljendatakse järgmise kohaloendiga:

*Kük on toodud kaug'elta,
küge aisad Haljalasta,
küge võll Võiperesta,
küge sambad Saksamaalta,
põhilauad Põltsamaalta.* (H IV 1, 133/4 < Hj.)

Rida võib olla pikem või lühem, esineda mitmes laulutüübis, ja ikka sisaldab ta mõtet: pärinedes ebamäärasest kaugusest, liikudes ebamäärasesse kaugusse või läbides ebamäärast kaugust.

Arvude seadused. Eesti rahvalaulude stereotüüpses värsistruktuuris on eriline koht arvude seadusel. Rahvaluulele on eriti tunnuslik arv kui poetiliste piltide kujundaja, konkretiseerija, gradatsioon viija, suhtelisuse väljendaja. Arve tuleb siin ainult kindlais tingimustes võtta absoluutsete arvudena, oma kindlas reastuses on arvud pandud väljendama üldiselt ebamäärast määrsõna paljuse ja suhtelisuse tendentsiga. Ebamäärasust aitab edasi arendada veel parallelism. Ebamääraste suuruste väljendamisest arvude kasutamise räägib ka Relander.⁷⁹

Väikeste arvude seadus funktsioneerib peamiselt neis lauludes, mis kõnelevad inimese ligemast ümbrusest (perekonnaelu, orjus, teolaulud jne.). Siin on arvud 1—10 kas kliimaksis või anti-kliimaksis:

*Viis on väina'a vahella,
kuus on kuiva'a haruda,
seitse jäästa järvekesta,
kaheksa kalamereda,
ühiksa hõbeojada,
kümme külma allikada.* (M. J. Eisen, Eesti rahvalaulud, Tallinn 1919, lk. 164: Pulmas.)

Antikliimaks:

*Mul küll künnab kümme paari,
seemendab mul seitse paari,
äestab hobo ühessä,
rehitseb reha kahessa,
nüidab viisi viikatida,
lööb mul kuusi koodikesta.* (VK II 48 A.)

⁷⁸ Vrd. E. Riesel, Abriss, lk. 177 jj.

⁷⁹ O. Relander, Kuvakielestä, lk. 258—259.

Tööde järjekord on kausaalne, seepärast on rida ka hüppeline, kuigi alanev. Ka siin on tegemist üldtähendusega — palju.

Laulik ei piirdunud ühe ümmarguse arvu andmisega ebamäärase hulga tähistamiseks ega ka rahvaluules väga sagedase kolmarvuga, vaid talle teeb lõbu heietada arvude rida läbi üksikute numbrite haaval ja nii peatub ta staatiliselt oma mõtte juures pikka aega.

Arvude seadus siin (nagu õieti mujalgi) on seotud mitmesuguste kujundiliste võtetega, nagu alliteratsioon ja assonants, anafoor, epifoor, annominatsioon jt.

Tähtsamaiks arvude rühmadeks on siin 1—5:

*Kasvis kuu, kasvis kaks,
kasvis tüki kolmat kuuda,
nädaliku neljat kuuda,
veerandiku viiet kuuda.* (Eesti rahvalaulud II:
Salme neuu, Vi 50a.)

Edasi esinevad järgmised arvude kombinatsioonid: 1—4; 2—4; 3—4; 2—3; 1—2; 3, 2, 5; 2, 5; 5, 3; 1, 5, 3; 1, 5; 3, 4, 2; 1—10; 5—10; 6—10; 1—6; 1—7; 5—6; 6—5; 5—7; 5—8; 5, 8; 7—8; 3—6; 2, 3, 5, 7; 10 paari, 9, 7, 8, 5; 5, 10, 7, 8, 10; 6, 3; 10, 9; 9, 10; 5, 100.

Eraldi vaatlemist väärib arv kolm, mida Axel Olrik muinasjuttudes nimetab kolmarvu seaduseks.⁸⁰

Arvu kolm sageduse põhjuseks on vist asjaolu, et kolmega saab kõige tüüpilisemat välja tuua. Kaks annab kontrasti (antiteesi), kolm võimaldab lõpuleviidud gradatsiooni (kliimaksit või antikliimaksit), aga ühtlasi tagakaalu, ja kolme on võimalik segamatult mees pidada.

Kolmeühendeist rahvalauludes on sagedased kolm venda, kolm kosilast (kolmed kosjad), kolmas harilikult on tagakaalus, temaga algab järgnev tegevus või ta on kuidagi rõhutatud olukorras. Edasi: kolm neidist, kolm vaest (~halba); kolm härga, kolm lehma, kolm hobust (~ruuna, täkku); kolm kana, kolm kängu, kolm õuna, kolm linnupoega, kolm metsa, kolm põldu, kolm kaevu, kolm rätti, kolm aita, kolm iili, kolm pöösast, kolm ametit, kolmed kingad, kolm soovi, kolm värvavat, kolm tegevust. Siia kuulub ka osa kolmandat.

Võib esineda sahtlitaoline arvurida:

*Meil on kodu kolmi lauta,
igas laudas kolmi lehma,
iga lehm toob laugu härja.* (Eesti rahvalaulud II. Härjad murtud, Ha 12.)

⁸⁰ A. Olrik, Nogle grundsætninger for sagnforskning, København 1921, lk. 75.

Suurte arvude seadus tegeleb kümnete, sadade ja tuhandetega, suurte ümmarguste arvudega, mille väljenduslik funktsioon on märkida erakordseid suurusi, hulka või kaugusi (palju, eriti palju):

*Panin palju puida peale:
Tuhat sülda turdapuida,
sada sülda sangaleppa. (E 212 A.)
Vedamas olid venna härjad,
venna härjad, venna orjad,
toomas tuhata hoosta,
saamas sada regeda. (H IV 1, 133 < Hlj.)*

Suurte arvude kombinatsioonidest märgitagu: 1000, 100; 100, 1000; 1000, 100, 10; 1000, 100, 50; 1000, 100, 50, 30; 1000, 100, 50, 6; 1000, 100, 50, 60; 10, 100, 1000; 10, 1000, 100; 10, 100; 1000, 100, 10, 9; 50, 60; 50, 110, 60; 5, 100, 1000; 1000, 100, 5—10; 100, 1000; 100, 30; mõni, 100, 1000; 1/2, 100, 1000, 5.

Arvudel on enamasti üsna kindel järjestus, nii väikestel kui ka suurtel arvudel, ülekaalus on astmeline järjestus. Ja kui arvurida on üles ehitatud alliteratsiooni arvestusega, on laulik sunnitud otsima arvule vastava kooskõlalise sõna. Arvudel on seega tähtis osa ebamääraste mõistete ja hüperboolide väljendamiseks. Omaette nähtus on veel arvude side kaugete maade ja kohtadega, mis omakorda seob ebamäärase hulga ebamäärase kaugusega. Haruldased on segipaisatud arvude järjestused, näit.:

*Mehe tapsin Märjamaale,
kaks tapsin Kase külasse,
tuhat tapsin Turgimaale,
sada tapsin Saksamaale,
poole tuhat Pohlamaale,
viiskümme Vene rajale. (VK II 309 A.)*

Siin pole enam tähtis ainult mõtte mitu või palju edasiandmine, vaid mängimine arvude ja maadega, mis surub tagaplaanile koguni sisu. Mõnel laulikul näib olevat suurem kalduvus kasutada hulgaliselt arve, teine jälle hoidub arvudest. Mõned laulud ongi üles ehitatud arvudele («Hundi patutunnistus»), enamasti moodustab arve sisaldav värsirühm sõltuvalt laulutüübist suurema või väiksema osa laulust.

Retooriline küsimus. Rida laule on üles ehitatud küsimuste-vastustele (näit. mõistatuslaulud). Retooriline küsimus on lausefiguur, milles küsimuse kujul antakse mingi mõte või otsus või küsimus teenib tähelepanu juhtimise ülesannet. Küsimusel pole seega otsest küsimuse funktsiooni, vaid ainult küsimuse vorm. Vastus sellele võib järgneda, aga ka mitte, sest küsimus ise juba võib sisaldada vastust. Kõige sagedamini esineb lihtne ülesehitus: üherealine küsimus + üherealine vastus. On aga ka keerukamaid konstruktsioone, nagu küsimuse kolmeosaline konst-

ruksioon: sissejuhatus, pöördumine, küsimus; lisaks 2—3-värsiline vastus, mis koosneb kahest osast — üleminekuvärs ja vastus:

*Läks ta kase palvidelle:
Kasekene, puukene,
Kas võid sina hoida minda?
Kaske mõistis, kostis vasta:
Minust lõmma lõhutakse,
sinda siit leietakse. (VK II 308 B.)*

Seotuna arvude seadusega võib vastuses mõnikord leiduda loetelu. Nii on laulu «Jaan läheb jaanikutulele» Kolga-Jaani versioonis kolmeosalisele küsimusele vastus: üleminekuvärs + pöördumine + 5 värssi, milles on juttu sellest, mis saanil puudub (VK II 202 A). Veel leidub konstruktsioon: küsimus + seletus kordamisega. Vastuseks retooriline küsimus (näit. VK II 56 A). Küsimus + seletus küsimusega.

On veel mitmesuguseid kombinatsioone, mis kõik rahvalaulude struktuuri seisukohalt on olulise tähtsusega.

A n ž a m b m a a n. Anžambmaani on peetud eesti rahvaluules veaks, vähemalt erandlikuks nähtuseks. Üldiste seisukohtade järgi koosneb iga värs lõpetatud mõttest. Anžambmaan on aga lause sisuliseks mõistmiseks vajaliku lauseosa ülekandmine ühelt värsirealt teisele. Teiste sõnadega: determineeritud värsirida lõpeb varem, kui lõppes sõnade lauseline seos; lauseperioodi ja värsirea piiride sulgemine ei lange kokku, see tekitabki anžambmaani. Anžambmaan tekitab ühtlasi luulelise kõnevoolu kunstliku peatuse värsirea lõpus. See oleks nagu vastuolu värsimõõdulise ja süntaktilise liigenduse vahel: Eesti rahvalauludes püütakse anžambmaani vältida ja põhiline mõttestervik mahutada ühele värsile, vist küll sellepärast, et esaulja ja järellauljate laulesituse vahelduses on nagu ebaloomulik mõtet katkestada lause keskelt.

Peamiselt korduslauludes esineb järgmine algusvärsipaar, kus ajamäärus on eraldatud järgmisse värsi:

*Läksin karja saatemaie
pühapäeva hommikulla.*

Eraldatud on subjekt ja predikaat:

*Vennänaene naesukene
andis mulle hallid sukad. (VK II 139 B.)*

Näiteid leidub küllalt.

Harva läheb anžambmaan üle kolme värsi, eraldatud on subjekt, predikaat, ainemäärus:

*Minu hellä vennakene
tegi kannelta salussa
vihterasta, vahterasta. (H I 5, 15 < Hij.)*

des-lauselühend:

*Küll mul kuri kuulatessa,
vali vasta võttestagi
oma helde'id sõnuda. (VK II 7 A.).
Pehüstägu parved paksud
neiü noore viiessägi. (VK II 41 B.)*

Et siin on tegemist normaalse lause vahekorraga, siis võib järeldada, et nähtus ise pole viga, kuigi statistika näitab, et anžambmaani esineb vähe ja tema kasutamist püütakse vältida.⁸¹

Nende mõningate näidete põhjal selgub, kuivõrd komplitseeritud on regivärsi struktuur ning kui vähe me seda veel tunneme. Parallelismide ja korduste suur sagedus ning sellega seotud piltide ja motiivide staatika sunnib järeldusele, et värss oma arengus on primitiivsel tasemel ning kuulub väga vanade nähtuste hulka. Seda kinnitab ka primitiivne meloodia. Vorm ise ei võimaldanudki suuremat dünaamikat. Oli vaja enne murda parallelismil baseeruva värsi hegemoonia, et saada uus laul, riimiline rahvalaul, mis on hoopis dünaamilisem ja liikuvam. Seda võime pidada koguni uueks kvaliteediks.

О СТРУКТУРЕ ЭСТОНСКИХ НАРОДНЫХ ПЕСЕН

Доц. канд. филол. наук Э. Лаугасте

Кафедра эстонской литературы и фольклора

Резюме

Как и у других народов, в эстонских народных песнях текстовая часть и мелодия возникали вместе. По своему содержанию народная песня находилась в теснейшей связи с действительной жизнью. Уже в начале I тысячелетия н. э. эстонцы занимались скотоводством и земледелием; по крайней мере к середине прошлого тысячелетия восходит и современная форма старинных народных песен. Сама по себе форма весьма консервативна и сохранялась долго, причем в нее постепенно вливался новый материал. Лирика и эпика по форме не различаются. Основной компонент старинной народной песни — повтор. Большинство стихов сопровождается параллельными стихами. В. Штейниц выделяет синонимический и аналогический

---

⁸¹ Näiteid anžambmaani küllalt laialdasest esinemisest soome rahvalauludes. vt. M. Haavio, *Laulupu.* Suomen kansan tunnelmarunoutta, Porvoo-Helsinki 1952.

типы параллелизма. При первом из них слова в группе стихов находятся между собой в синонимических отношениях (дом: жилье: комната), при втором слова в стихах относятся к одной и той же группе понятий (отец: мать: сестры — семейные отношения). Однако необходимо выделить еще третий тип параллелизма: одни слова находятся в синонимических отношениях, другие же относятся к общей группе понятий (комната: печь: котел — область женского труда; просит: вымаливает: добивается — синонимические глаголы). Параллелизм отсутствует при 15—20% стихов.

Помимо повторов мысли (параллелизм) встречаются многочисленные повторы слов (анафоры, эпифоры, эпанафоры). Параллелизм находится в тесной связи с повторами слов и, по всей вероятности, из них вырос. Часто употребляются также числа и имена собственные, главным образом для передачи отдаленного происхождения, большой ценности, неопределенного количества или отношений.

Частота применения параллелизмов и повторов и связанная с ними статика образов и мотивов позволяет сделать вывод, что стихотворная форма старинных эстонских народных песен находится еще на весьма примитивном уровне развития и может быть отнесена к числу очень древних явлений. Об этом говорит и примитивность мелодий старинных песен.

ÜBER DIE STRUKTUR DES ESTNISCHEN VOLKSLIEDES

E. Laugaste

Zusammenfassung

Wie bei allen anderen Völkern, so sind auch bei den Esten der Text und die Melodie des Volksliedes gleichzeitig entstanden. Das Volkslied war seinem Inhalt nach mit dem Leben und Schaffen des Volkes aufs engste verbunden. Schon Anfang des verfloßenen Jahrtausends trieben die Esten Viehzucht und Ackerbau; das Alter der Versform des alten alliterierenden estnischen Volksliedes reicht gleichfalls bis in die Mitte des vergangenen Jahrtausends zurück. Die Form selbst ist sehr konservativ und erhielt sich lange, sie wurde im Laufe der Jahrhunderte mit stets neuem Inhalt erfüllt. Die Form der Lieder macht keinen Unterschied zwischen Lyrik und Epik. Der wichtigste Bestandteil des alten estnischen Volksliedes ist die Wiederholung. Die meisten Verse haben einen Parallelvers (Parallelverse). W. Steinitz unterscheidet zwei Arten von Parallelismus: einen auf Synonymik und einen auf Analogie beruhenden

Parallelismus. Bei der ersteren Art stehen die Wörter einer Versgruppe in einem synonymen Verhältnis zueinander (Heim: Wohnung: Bauernstube), bei der letzteren Art gehören sie derselben Begriffssphäre an) Vater: Mutter: Schwestern — Familienbeziehungen). Man muß jedoch noch einen dritten Typus unterscheiden, einen Typus, in dem einige Wörter (Begriffe) in einem synonymen Verhältnis zueinander stehen, die anderen dagegen ein und derselben Begriffsgruppe angehören (Stube: Ofen: Kessel — der Arbeitskreis der Frau; ersucht: fleht: bittet — synonyme Verben). 15—20% der Verse haben keinen Parallelismus.

Außer der Wiederholung des Gedankens (dem Parallelismus) finden sich im Volkslied viele Wortwiederholungen) wie z. B. Anaphora, Epiphora, Epanaphora u. a.). Der Parallelismus ist aufs engste mit den Wiederholungen verbunden und aller Wahrscheinlichkeit nach auch aus diesen hervorgegangen. In den Volksliedern ist der Gebrauch von Zahlen und Eigennamen, meist fremder Herkunft, zur Bezeichnung von etwas Wertvollem, einer unbestimmten Menge oder von Beziehungen häufig.

Die große Häufigkeit von Parallelismen und Wiederholungen und die sich daran knüpfende Statik der Bilder und Motive zwingt uns zur Schlußfolgerung, daß die Versform des alten estnischen Volksliedes noch auf einer ziemlich primitiven Entwicklungsstufe steht und wir es hier also mit einer sehr alten Erscheinung zu tun haben. Das findet seine Bestätigung auch in der primitiven Melodie der Volkslieder.